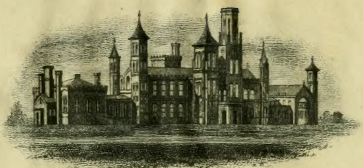

H. Jekel

METAMORPHOSIS NATURALIS,

OFTE

Hiſtoriſche Beſchrijvinge

VAN DEN

Oorſpronck, Aerdt, Eygenſchappen ende vreemde veranderinghen der Wormen, Rupſen, Maden, Vliegen, Witjens, Byen, Motten, Muggen, Sprinck-hanen ende diergelijcke Dierkens meer: niet uyt eenighe Boecken, maer alleenelijck door eygen ervarentheyt uyt-gevonden beſchreven, ende na de Konſt afgeteyckent

DOOR

JOHANNEM GOEDAERDT.

Het derde en laetſte Deel.

Tot MIDDELBURGH,

Gedruckt by JAQUES FIERENS, Boeck-verkooper, in de Globe,

DEDICATIE,

AEN DE

Edele Mogende Heeren,

MYN HEEREN

De Gecommitteerde Raden 's Lants ende Graeffelijkheyt van

ZEELANDT.

GEmerkt ſoo het Eerſte als mede het Tweede Deel deſes boeks, door mijn Man *Joannes Goedaert*, *S. G.* U Ed. Mog. zijn ootmoedelijck opgedraghen ghe-

weeſt, ende wy beyde groote reden hebben ghehadt, om danckbaerlijck te erkennen, dat U Ed. Mog. de ſelfde hebt gelieven (hoewel ſeer geringe giften) wel te laten ghevallen. Soo en heb ick niet konnen nalaten, oock dit Derde ende laetſte Deel, hoewel door de droevige ende ontijdige Doot van mijn Man afghebroken, ende niet tot ſijn volle leden gebracht, U Ed. Mog. op te draghen: niet twijfelende, of U Ed. Mog. ſullen het oock gelieven aen te nemen, ende

mede-lijden te hebben met my, die niet alleen van mijn alderwaerdighſte Man, maer oock van mijn liefſte Soon, door de rooverye der Barbariſche Turcken, ontbloot zitte. Het en is nauwlijcks uyt te ſpreecken, met hoedanighen vlijt, neerſtigheyt, ende onvermoeyelijcke geduyrſaemheydt, mijn Man beſich gheweeſt is, met deſe geheymeniſſen der Natuyre, (inde wonderlijcke verwiſſelinghe ende her-voor-komſte der Dierkens in ſijn Boek vermelt,) uyt te

vinden. Hy heeft daer toe niet eenige weynige daghen, maer ontrent de dertigh jaren besteet; ende niets beschreven dan 't gene hy door eygen oogen schijnelijcke ervarentheydt, uytghevonden heeft. tot dien eynde heeft hy niet alleen alderley slagh van kleene Dierkens moeten op-soecken, maer oock voor yder sijn bysonder voedtsel naspeuren ende besorgen; de selfde Winter en Somer in sijn huys bewaren, yder een afghesonderde plaets beschikken, ende dage-

dagelijcks waernemen, hoedanighe veranderinghen daer ontrent voor-vielen. Sulcks dat ick niet en kan twijfelen, of dit werck nu soo verde ghebracht zijnde, sal oock andere mannen verwekken, welk het selfde voorder sullen tragten op te volgen, tot dat alles daer toe belangende, uytgevonden zy, 't welck kan dienen tot lof van dien Godt, die alles in allen werckt, ende over al, ende op alderley maniere, (ja selfs aldermeest in de dingen, welcke in uytwen-

dighe groote ende ſtoffen de minſte zijn) ſijne ondoorgrondelijke wijsheydt, onvolprijſelijke goedtheydt, ende alle verwonderinge overtreffende macht, betoont. Te meer, alſoo het ghemelde onderſoeck, boven dit ghemelde opperſte eynde, vele andere nuttigheden den Menſch kan toebrengen; niet alleen vermaeck, maer ook voordeel, ende behulp, om oock andere gheheymeniſſen der Natuyre te ghelukkiger te konnen verſtaen, door-ſoecken,

ende ten ghebruycke brengen. Versoeke dan dat U Ed. Mog. dit kleyne werk, nochtans met een groote ende herts-grondighe ghenegentheydt, opghedragen, als een Nieuw-Jaers-Gift, gelieven aen te nemen, van haer, die met haer gansche Ziele, van Godt Almachtigh bidt, dat dit Jaer mach begunnen met alle Heyl ende Zeghen over U Ed. Mog. Persoonen ende Regeringe; met noch meerder voorspoedt mach voortgaen, ende op het alder-ge-

luckkelijckste ende na den wensch uwer herten, mach ge-eyndight werden.

U Ed. Mog.

Onderdanige Dienaresse,

CLARA de BOCK.

AEN

AEN DEN

Goet-willigen ende bescheyden

L E S E R.

ALsoo door de ontijdighe Doodt des Autheurs *Sr. Johannes Goedaert S. G.* dit derde Deel sijnes Wercks, handelende van de wonderlijcke veranderingen ende oorspronck der kleene Dierkens, niet voltrocken, maer alleenelijck aen-ghevangen was; ende nochtans tot de voorige alreede ghedruckte Deelen behoorde. Soo hebbe ick, dese sijne volghende Bevindingen, welcke ick onder sijne Schriften hebbe konnen vinden, goet gedacht U. E. mede te deelen; om soo veel mogelijck was, dat loffelijck Werck te voltoyen. Oock heb ick ten selfden

den eynde, ende tot meerder verklaringe ende volkomentheyt daer van, den Geleerden *D. Joannem de Mey*, (welcke oock het eerste Deel met verscheyden verklaringen ende byvoegselen vermeerdert en verçiert heeft,) versocht, daer by te voeghen, sijne bysondere op-merckinghen over alle de Bevindinghen, door *Joannem Goedaert* uyt-gegeven: als mede sijne Aenteyckingen over 't gene van de ghemelde kleene Dierkens, in de Heylighe Schriften aen-ghewesen wordt. 't Welck sijn Eerwaerde my heeft ingewilligt en voltrocken, niet twijffelende ofte 't sal den goetwilligen Lief-hebber aengenaem zijn.

Den eersten Januarii 1669.

U. E. Dienstwillige

J. FIERENS.

Op het derde Deel

VAN DE

Natuyrelijcke Metamorphosis

VAN

S^r. JOANNES GOEDAERT.

Wie sal Natuurs geheym door't duffe Breyn navorssen,
Nu't Beeldt van Godes Geest in ons soo dick met schorssen
In't Erslyck-sonden-pack omschorst leyt? wie doch? wien
Sal d'alderminste saeck in't binnenste doorsien?
Niet een Eylaes! niet een! hoewel seer swacke Spieren,
Om d'eyndeloose vest van't heele Al t'omswieren
In ons maer over zijn, verdient het echter Lof
Als men door willen pooght. De Dier*kens die in't stof*
Geduurigh vroetelen, die doen ons 't hooft schier breken,
Als men door schranderheyt na haren aert gaet steken.
Goedaert, *die aerdigh was, die sochte na den aert*
Van al en yder, hoe, en op wat wijs' gebaert
Sy werden, hoe't haer ginck, wat wisselingh van saken
Haer in haer levens tijdt gestadigh quam genaken.
Dus vint hys' eerst in't Ey, dan schout hys' als een Worm
Eerst kleen allengskens groot tot haar volwasse Form;
Verscheyden van Coleur. Wat voedtsel datse eten,
Waer haer onthoudingh is dat heeft hy mé geweten,
Door eygen ondersoeck. Dan vint hys' als een kint,
t'Welck in sijn teere Jeught met swachtelen omwint

Gespelt

Gespelt is in de Luur, of wel als een Mummie
Gebalsemt na de Doodt met ed'le Specerie:
Soo leggen sy als doodt. Dan rijsense eens weer,
Gelijck als uyt de doodt, versien van vlerck en veer:
Daer vliegt dan't geen eerst kroop op brave vlugge wiecken.
Komt Christen mensche, komt, leert hier wat Christ'lijcks riecken.
Hier's Balsem voor de Ziel soo ghy hier wel op let.
De Weereldt is uw Ey, daer ghy zijt ingeset
Als ghy ter Weereldt quaemt, hier sult ghy oock nu moeten
Uyt gaen, om als een Worm uw Meester te ontmoeten;
Soo was hy op der Aerdt, veracht gelijck een Worm.
Wat moest dat cierlijck Hooft niet uytstaen menig storm,
Van't Pharisees gebroet, en hare Onderstaten?
O Jesu als't ons druckt wilt ons dan niet verlaten!
Siet ghy dees Dierkens aen, gelijck als een Mummy,
Als Doodt, soo weet ô Mensch! ô Christen Ziel! dat ghy
Oock eens in't nare Graf met uwe Romp sult rotten,
En datge oock op't laetst op Godts Basuyn sult vlotten,
Om weder op te staen. Dan vlieghtge wel tot Godt.
O Heer! ô Heer! wanneer vergunt ghy ons dit Lot!

J. le Gouche.

Een

Een ander op den

A U T H E U R.

GOdt haelt de Goede t'huys op ſijn beſtemden tijt;
Daer ruſten ſy van moeyt' en van de bitſe Nijt.
Geluckigh die ſoo ruſt! Goedaert, *die na de aerden*
Der Dierkens ſtadigh ſocht, die leeft noch op der Aerden;
Hoewel de aerd' hem deckt. God riep hem al te vroegh.
Sijn braef begonnen Werck onrijpe Vrucht maer droegh,
Als hy op ſijn bevel ten Hemel moeſt verhuyſen,
Hier latende ſijn Romp in d'onderaertſche kluyſen:
Dus wordt het door de Mey *in Winter-tijdt voltoyt.*
Nu leeft hy door den druck, en ſterft wel licht'lijk noyt.
Was niet ſijn Aerd *te* Goed *om t'eenemael te ſterven?*
Soo moet nu Goedaerts *Aerdt een goeden Naem be-erven,*
Die in gedachten blijft. Moeſt al dat Goet was wegh?
Wat bleef daer op der aerd? als't enckel duyvelſch',ſegh?

Door den ſelven.

Op den Uytgever van dit Werck,

D. JOANNES de MEY.

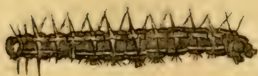
WAt wonder dat de *Mey* luſt heeft,om deſe werken
Te brengen aen den dagh? is 't niet om dat wy merken
Dat ons de *Mey-maendts* vrucht,
Gaet ſchak'len dees genucht?
Om dat dees Dierkens dan vaek eerſt te voorſchijn komen,
Op kruyden van het Velt, of cierelijcke Boomen,
In ſchoonen Hof geplant,
Of by de Water kant?

Door den ſelven.

BLAD-WYSER.

META-

A

METAMORPHOSIS NATURALIS.

Het derde ende laetste Deel van

JOH. GOEDAERT.

A.

Eerste BEVINDINGE.

DEse Rupsen leven seer vreedsaem met malkanderen, doch zijn seer schrikachtigh; want sy door hare groote ruygigheyt seer gevoeligh zijn. Gebruycken oock ruygh voedtsel, te weten de bladeren van den *Carduus*

Benedictus, waer van ſy het fijnſte ende ſachſte met luſt eten, maer de harde ribbekens latenſe ſtaen.

Tegen den avondt ſpinnen ſy een dun net over haer lijf tegen de nacht koude, zijn ſeer ſwart, doch beſet met eenige ſcherpe doornkens, welke ook ſwart zijn, doch met wat geel vermenght. Deſe Rupſe heeft haer tot veranderinge geſtelt den 19. Julii 1665. welcke veranderinghe ſeer curieus was in 't aenſien, net deurloopen als met gout: ende is daer uyt voort-gekomen op den ſevenden Auguſtus een ſchoone Kapelle, niet minder net ſchoone verdeelt van diverſche coleuren, ghelijck in de bygaende plate vertoont werdt: welke leefde ſonder voedtſel tot den elfden dito.

Tweede

B

B.

Tweede BEVINDINGE.

DEſe Rupſen onthouden haer in een groote menigte op de willige Boomen, welckers loof ſy tot voedtſel gebruyken. Alſmen haer aenraekt doenſe groot tegen weer door het ſeer rap ſlingeren van haer achter-lijf.

Deſe heeft haer geſet tot veranderinge op den 10. September 1663. ende in het Jaer 1664. den 22. Auguſtus is daer uyt voort-ghekomen een Vliegh, welke leefde ſonder eten tot den 30. dito. Deſe Rupſen drinken langh ende veel, ende beminnen ſeer de ſoetigheyt. In het midden van de veranderinge is een pick ſwart Ey verborghen, waer uyt de gemelde Vliege te voorſchijn komt.

C.

Derde BEVINDINGE.

DEſen Worm ofte Rupſe onthoud ſich op de willige Boomen ende eten met groote graegheydt ſoo wel des nachts als des daeghs, het loof van de witte willighe bladeren. Als hy ge-eten heeft, trekt hy ſijn hooft in ſijn lijf ende verberght het tegen den regen.

Als hy ophielt van eten, ſtelde ik hem in een groot glas, dat ik half vol aerde dede, ende leyde daer in eenighe ſtuxkens van oudt willigen hout, dat hem wel aenſtondt, want hy brak ende verbrijſelde het ſelfde als tot zant of zaegh-mul, ende vermengde dat met het ſlijm dat hy uyt ſijn lijf haelde,

C

haelde, ende maeckte daer van een woon-plaetſe om ſich daer in tot veranderinge te verbergen. Deſe woonplaetſe was in het aenſien, even als of het niet anders en waere geweeſt als een ſtuk oudt willigen hout, ſulx dat het onmogelick was te bemerken datter een Rupſe in was. Daer en boven was het ſoo hart als ſteen, ſoo dat ick qualijck met mijn mes het konde van een ſcheyden.

Eer hy ſich tot de veranderinghe begaf, wiert hy inden tijdt van twee uyren ganſchelijck van ſijn ſchoon coleur berooft, ende wiert donckerroodt ende uyt den blaeuwen, even als of hem den doodt aenquam. Hy heeft ſich tot veranderinghe gheſtelt op den 30. Auguſti 1663. ende op den 11. April des Jaers 1664. is hy

uyt ſijne harde wooninghe komen door-bijten, verandert zijnde in een aſch-graeuwen ende ſchoon gewaterden Uyl ofte Kapelle, hier nevens afgeſchildert. Dit Uyltjen hielt ſich voorts ſeer ſtil; ik ſtacker een ſpelde dwers door, ende leefde doen tot den 24. Mey, ſonder by-na eenighe beroeringe, of immers weynigh gewoel te maken.

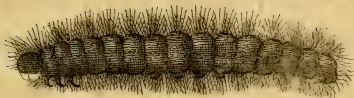
D.

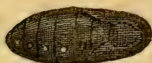
Vierde BEVINDINGE.

DEſe Rupſe is ſeer geſwint in het loopen, ende eet ſonder onderſcheydt by-na van alderley loof of kruydt dat hem voortkomt, op de weyden is ſijn voedtſel het klaverbladt, op de dijcken wilden thijm

ende

D

ende veelderley ander kruyt, op de boomen eet hy het loof van de olmen, willigen ende andere boomen: soo dat hy sich aen geen seker voedtsel en verbindt, daer in teghendeel vele andere Rupsen eer sterven, danse eenigh ander voedtsel souden ghebruyken alse een yder na hare soorte gewoon zijn.

Ick hebbe noyt schoonder swart ghesien als dese Rupse heeft op sijn gantsche huydt, niet seer ongelijck het swart van sommige wilde Verckens welke uyt West-Indien komen. Alsmen hem aenraeckt, rolt hy sijn lijf in een, als of hy geen pooten en hadde.

Heeft sich tot veranderinge begeven den 13. September 1663. ende op den 25. Mey 1664. is daer een

Uyltjen van te voorschijn gekomen, diergelijcke van schoone wittigheyt ik noyt gesien hebbe; doch het lijf is geel met swarte Vlecken in dry rijgen verdeelt. Het hielt sich seer stil als of het doodt was, ende liet sich om ende om rollen sonder sich te beweghen, uyt vreese van de doodt, ende stierf den 28. dito. Ick was seer verwondert dat uyt sulken pik swarten Rupse, soodanigen schoonen witten Uyl quam, daer nochtans aen de Rupse geen wit altoos en was, dan alleen een weynig onder aen den mont.

Uyt een andere swarte Rupse van dese selfde soorte is op den 13. Junii 1664. een Vliege voort-ghekomen, hebbende onghemeene langhe pooten, doch en leefde maer tot den 14. dito.

E

E.

Vijfde BEVINDINGE.

DEſe Rupſe eet het loof van de Elſe-boomen. Heeft op ſijn rugghe twee kromme haecken die geel zijn, gelijk ook het overige van het lijf, doch met een ander Amber-achtigh gloeyend coleur vermenght. Doch eer hy ſich tot veranderinghe voeghde, wiert hy Doncker-groen, ende de twee gemelde haecken ſoncken in den rugge, ſoo dat het gantſche lijf effen was.

Hy ſtelde ſich tot veranderen op den 6. October 1663. ende op den 27. April 1664. iſſer een Uyltjen van voort-ghekomen dat ſeer vreemt van coleuren is ende niet wel om te be-

ſchrijven, alſoo de coleuren ſeer onder malkanderen vermenght zijn.

Dit Uyltjen was van een ſterk leven, ende vloogh den gheheelen nacht, ſeer weynigh ruſtende. Is ſonder eten in het leven ghebleven tot 5. Mey, ende doen is het geſtorven, doch met de vleugelen in de hooghte op-gerecht ende aldus blijvende ſtaen na de doodt.

F.

Seſde BEVINDINGE.

DEſe Rupſen onthouden haer meeſt op de Blom-kolen, welke ſy voor haer voedtſel ghebruycken. Een van de ſelfde ſich in een hoeck onder een papier begeven hebbende, is geſtorven, ende zijn uyt ſijn doode lijf

F

lijf op den tienden September 1663. twaelf Wormen komen kruypen, welke Wormen in den tijdt van vier uyren, yder in een Ey veranderden, ende op den 2. Julii den volgenden Jaers 1664. zijnder uyt die twaelf Eyeren twaelf Vliegen voort-gekomen, die ſeer graeuw waren.

Een andere Rupſe van de ſelfde ſoorte is mede geſtorven den twaelfden September 1663. ende op den 17. der ſelfde maendt veranderde hy ganſch ende gaer in een Made-worm, welcke met groot gewelt door ſijne huydt brack.

Een derde Rupſe van de ſelfde ſoorte als voren vermelt is, heeft ſich tot veranderinge geſtelt den 25. September 1663. ende op den 8. Mey 1664. is daer van voort-ghekomen een

een droevigh Uyltjen, vreemt van coleur ende ſeer traegh van beweginge, ende bleef in het leven ſonder eten negen dagen.

G.
Sevende BEVINDINGE.

DEſe Rupſe was ſeer traegh in het kruypen, gelijckende niet qualijk den Leuyaert van Weſt-Indien. Wat ſpijſe ik hem voorſtelde, hy en quam nerghens aen. Met ſijn achterſte bruyne veer wiſt hy ſich ſelven ſeer aerdigh af te vaeghen als met een kleer-borſtel. Alſmen hem hem ergens aen het lijf raeckte, was hy dadelijk daer by met de gemelde veder van het achter-lijf.

Eer ſy haer tot de veranderinghe voe-

G

voeghen; ſitten ſy ſes of acht daghen ſoo ſtil als offe doodt waren. Deſe heeft haer tot veranderinge geſtelt op den tweeden October 1663. ende op den tweeden Mey 1664. is daer van voort-ghekomen eenen witten Uyl die ſeer ſterck was. Ende op dat hy ſijne coleuren niet en ſoude af-vliegen, ſtak ik een ſpelde door ſijn lijf, ende leefde alſoo noch ſonder eten tot den ſeſden dito.

Het was een wonder om te ſien, op wat een vreemde maniere deſe Rupſe haer tot de veranderinge gheſtelt heeft. Eerſt ſpon hy een ſeer dun ende wel uyt-gheſponnen net, met ſtercke draeden, welcke hy uyt ſijn lijf voortbracht. In dit net ſpon hy een ander net, dat het eerſte niet en raekte, maer daer in ſweefde als

een

een bal inde locht; doch dit net was ſoo dicht, dat men daer niet door ſien en konde; ende daer in geſchiede ſijne voor-gemelde veranderinge.

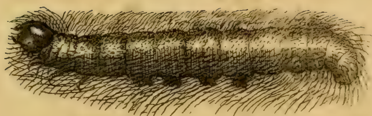
H.

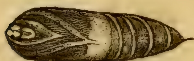
Achtſte BEVINDINGE.

DEſe Rupſe eet het loof van de Elſe-boomen; het ganſche lijf is dicht met hayr beſet; alſmen dit hayr maer eenighſins aenroerde, ſmeet hy met ſijn kop ſeer vinnighlijk teghen het achter-lijf. Sijn ſchoon groen coleur wierdt hy gantſch quijt op eenen nacht, ende wierdt allenxkens heel ſwart, ſoo dat ick het merckelijck ſien konde: ſijn hayr dede hy beven ende ſchudden in deſe verſchietinge ſijns coleurs, hoe-

wel

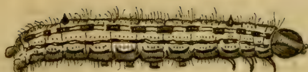
H

I

wel hy sijn vel niet en veranderde. Stelde sich tot veranderinge op den sesden October 1663. in soodanigen gestalte ende coleuren als in het midden vertoont wert. Op den 30. Junii 1664. is daer uyt voort-gekomen eenen droevighen Uyl van coleur, met vele swarte streepen vermenght, gelijck op de plaetse te sien is. Hy hielt sich tot den twaelfden Julii seer stil, ende stierf by-na sonder eenige beroeringhe.

I.

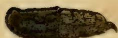
Negende BEVINDINGE.

DEse Rupse onthoudt sich in de Else-bosschen soo langhe het loof kracht heeft ende teeder is, maer als het hardt wort, soo verandert

andert hy van plaets. Is ſeer goetaerdigh, al wordt hy van andere geſmeten, doet geen tegen-weer, maer loopt wegh. Heeft ſich tot veranderinge gheſtelt op den ſeſden October 1663. ende op den 25. April 1664. iſſer van voort-gekomen een Uyltjen uyt den blaeuwen op het lijf, ende vleugels, ende van achteren uyt den rooden wat bruyn-achtigh. Het bleef altoos op een plaetſe ſitten ſonder ſich te verroeren van den 25. April tot den tweeden Mey, ende ſtierf ſonder eenige beweginge. Doch eer het ſtierf, heeft het eenighe Eyeren geleght, welcke van coleur uyttermaten ſchoon Spaens-groen vertoonden.

K

K.

Thiende BEVINDINGE.

DEſe groene Rupſe onthoud ſich mede op het elſen-loof, dat hy tot ſijn voedtſel gebruykt. Geeten hebbende ſtreckt hy ſich recht uyt ſoo langh als hy kan bereycken, ende blijft ſoo ſtil ſitten tot 's anderdaeghs. Als hy voort kruypt, brengt hy ſijn achter-lijf tegen het voor-lijf aen, ſich vertoonende als een groene kramme, ende ſtrekt ſich dan weder recht uyt, ende ſoo al voort ende voort, tot dat hy tot ſijn voornemen ghekomen is.

Deſe Rupſe heeft ſich tot veranderen gheſtelt den ſeſden October 1663. ende daer is uyt voort-gekomen

men op den eerſten Mey 1664. een ſeer net Uyltjen gelijck onder op de Plate te ſien is, doch d'een is veel ſchoonder na de veranderinghe als d'ander, maer ik hebbe de ſchoonſte verkoſen om af te Schilderen ende den E. Leſer te vertoonen. Het heeft ghelceft tot den achtſten dito ſonder eten, ende was in het vliegen ſeer ſnel ende gaeuw.

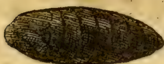
L.

Elfde BEVINDINGE.

DEſe Rupſe bemint tot ſijn voedſel, het langh en wit ruygh-willighen loof, doch en eet het niet of het moet vers ghetrocken weſen: is ſeer traegh in het kruypen. Heeft ſich tot veranderinge geſet op den thienden

L

den October 1663. ende op den eersten Mey 1664. is daer uyt-ghekomen een Uyltjen dat sich seer stille hieldt. Als ik het met een priemken aenraeckte, liet hy sijn selven schielijck vallen 't onderste boven ende bleef stil liggen of hy doodt geweest waer, sonder eenighsins te bewegen, hoe ik hem ook aenraekte, soo dat ik meende dat hy doodt was, ende om de sekerheyt te weten stak ik een spelde door het lijf, doch en roerde noch niet; maer een half quartier uyrs daer na opende hy sijne vleugelen ende pooghde wegh te vlieghen maer en konde niet, ende leefde tot den elfden Mey 1664.

M.

Twaelfde BEVINDINGE.

DEſe Hout-wormen worden gemeenelijk gevonden in de ſchorſen ende tuſſchen de ſchorſe ende het hout der Eycken-boomen ſoo langh ſy kleen zijn, ende worden aldaer uyt haer zaedt voort-gheſet; maer alſe grooter worden, door-booren ſy tot het binnenſte der Boomen, ende doen aldaer groote ſchade. Het is wonder, dat een ſachten Worm dickmael gheſien wordt te booren dwars door het hout dat ſoo hart is, datmen naeuwlijks met een mes daer yets van ſnijden kan. Door dit booren komenſe tot den termentijn ende olyachtige vochtigheydt, welcke in het

M

het hout besloten leght, ende dese Wormen tot haer voedtsel gebruyken. Hare voorste becken moeten noodtsakelijck niet alleen wat hart, maer insonderheyt seer scherp, subtijl ende dun zijn, datse tot het binnenste van het hout konnen doordringen, ende het selfde tot stof vermalen, gelijck men allesins van dese ende andere Hout-wormen ghewaer wordt.

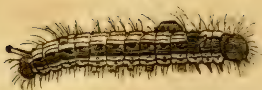
Een van dese Wormen heeft sich by my tot veranderinghe ghevoeght op den derthienden November 1663. ende den sesden Aprilis 1664. isser dit roode Dier van voort-gekomen, dat in het onderste van dese Plate vertoont wort. Ik heb het in 't leven behouden met wat suycker te geven tot den vijfden dagh van Meye.

N.

Derthiende BEVINDINGE.

DEſe Rupſen eten het loof van de willighe Boomen: Na dat een daer van ghenoegh ge-eten hadde, bleef hy eenen ruymen tijdt ligghen ſonder yets te nutten, waer uyt ick dachte dat hy ſich tot veranderinghe ſoude gaen ſtellen hebben. Maer ick wierdt ghewaer dat in plaets van te veranderen, aen yder zijde van ſijn lijf een groene Made voort quam met een ſwarten kop. De Moeder-rupſe uyt welkers lijf deſe Maden kroopen, dede ſeer groot gewelt met haer lijf te wringhen, te draeyen, uyt ende in te trekken ende anderſins, om deſe Maden quijt te worden; heeft mede

N

mede tot dien ſelfden eynde dikmael het hooft om hoogh verheven, ende dan weder in-getrocken; nu het lijf uyt-gereckt dan weder in malkanderen gehaelt, nu wat ſtil gelegen, dan een weynigh voort-gekropen: ſoo dat het een wonder was om ſien, met wat arbeydt ende bangigheydt deſe Maden uyt haer lichaem ghedreven wierden.

Soo haeſt nu een van de ghemelde Maden uyt het lichaem ghekropen was, ſoo heeftſe haer ſelven dadelijk gheſtelt aen de openinghe des lijfs daerſe was uyt-gekomen, ende bleef daer ſoo langhe aen ſuyghen, datter niet meer overigh en bleef dan den enckelen huyt van de Moeder-rupſe, uyt welcke ſy voort-gekomen was. De andere Made ofte ſijn mede-maet

 ſtierf,

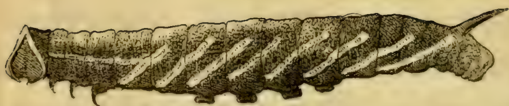
ſtierf, alſoo voor hem niets overigh en was om te ſuygen, maer de eerſte al het voedtſel alleen na ſich getrocken hebbende, liet hem in de wonde ſteken, ende ſoo haeſt als hy de Moeder ganſch hadde uyt-geſogen, ſoogh hy oock ſijn mede-maet ganſch uyt; ende is daer na blijven liggen tot op den vijfthienden October 1664. ſonder eten, ende is doen verandert in een ſwart Ey: ende uyt dit Ey zijn op den achtienden Mey 1665. voortgekomen twee ſoodanige Vliegen als hier nevens op de Plate een af-ghebeeldt ſtaet.

Het is (mijns bedunckens) aenmerckens waerdigh, dat hoewel de een Made de ander hadde uyt-geſogen, dat evenwel daer door de voorteelinge van twee Vliegen niet en is

ver-

O

vermindert: want de eene Made de ſubſtantie ende kracht van beyde in haer hebbende, heeft alleene twee Vlieghen voort-ghebracht, even als offer twee Maden gheweeſt hadden, welcke yder hare byſondere Vliege voort-brachten.

O.

Veerthiende BEVINDINGE.

DEſe groene Rupſe onthoudt ſich op de willighe Boomen, ende gebruyckt het loof daer van tot ſijn voedtſel, ende dat tot in het laetſte van de Somer toe, principalijck inde maent van October. Hy is ſeer graegh in het eten, ende eet ghemeenelijck wel vijf of ſes uyren langh geſtadelijk ſonder op-houden. Hy eet des mor-

ghens met het aenbreecken van den dagh; ende wordt niet eer de oude verteerde ſpijſe quijt, voor dat hy eet: want de nieuwe ſpijſe dringht hem de oude overblijfſelen van de voorgaende uyt het lijf. Houdt ſich ſoo vaſt aen het willigen loof, dat hy by-na met geen ghewelt daer van te trecken is, of ſoude dickmael ſich ſelven eer in ſtucken laten van een halen.

Is boos van aerdt, alſmen hem aen aenraeckt, ſoo ſmijt hy met ſijn achter-lijf ſeer vinnigh gunts ende herwaerts, pooghende met de pinne die daer op ſtaet te ſteecken, welcke venijnigh is. Dit is een Manneken, de Wijfkens zijn ſoo ſchoon niet, maer graeuwer ende ſonder die ronde vlekken, welcke de ghedaente

van

van ooghen ſchijnen te vertoonen.

Als deſe Rupſen haer willen begeven tot veranderinge, ſoo woelenſe ſeer langh, tot datſe van alle haere vuyligheden volkomentlijck gereynight zijn. Dit geſchiet zijnde, ſtelt hem tot veranderinge ſonder yets te ſpinnen, ofte iewers in te dringhen, of ſich iewers mede te bedecken; (gelijck de andere Rupſen ghewoon zijn te doen,) hy ſchiet alleenelijck ſijnen huyt af ende dan ſiet men de veranderinghe ligghen, ghelijck hier nevens op het midden der Plate aenghewesen ſtaet. Deſe veranderinghe ſtelde ſich op den negenthienden September 1663, ende op den vijfden dagh van de maendt Mey in het volghende Jaer 1664. is daer uyt te voorſchijn ghekomen eenen ſtercken Uyl,

Uyl, welcke leefde ſonder eten tot den veerthienden der ſelfde maendt Mey ende ſtierf.

Van deſe ſoorte van Rupſen en heb ick noyt gheen volkomen Uyl konnen bekomen, altoos waren de Vleugels bekrompen, even als offe van het vyer verſenght waeren ghe-weeſt, ofte als een gherompelt par-kament, dat te na by het vyer ghe-weeſt is: ende deſe Vleugels komen noyt tot haer ſelven, ofte en worden noyt behoorelijck uyt-gheſpannen; ſoo dat de Uyltjens niet en konnen vlieghen, maer ſonder te eten van honger ſterven moeten; doch ſetten echter haer zaedt eerſe ſterven.

Vijf-

P

Q

P.

Vijfthiende BEVINDINGE.

DEſe Rupſe is ſeer vaerdigh in het voort-kruypen ende doet een ſnellen voort-ganck, want yder pas die hy doet, is ſoo langh als de Rupſe ſelfs is, ſoo dat hy de plaets daer hy over kruypt, ſchijnt met ſijn lichaem als met een paſſer ofte maniere van ſpanninghe, af te meten. Hy onthoudt ſich aen ſekere bloemen ghenaemt Klapſis, welckers groen loof hy tot ſijn voedtſel gebruyckt, ende dat met een groote graegheyt. Hy eet ghewoonelijck in den nacht, maer in den dagh houdt hy ſich ſeer ſtil ende onbeweghelijck; al is 't dat men hem ſtoot of aenraeckt, blijft echter

echter ſonder beweginghe ligghen.

Hy heeft ſich tot veranderinge geſtelt op den 11. Auguſti 1664. ende op den eerſten September is daer van voort-ghekomen een Uyltjen hier nevens aengeteyckent, ſeer net ende geſwint in het vliegen; doch het en vlieght niet dan alleenelijck by het licht vande kaerſe. Het hadde een ſeer vreemde en ongewoone maniere van vliegen, even als of het gheduyriglijk over ſijn hooft getuymelt hadde.

Q.

Seſthiende BEVINDINGE.

DEſe ſwarte Rupſe eet ſeer geern ende met groote graegheydt het jonck gras, dat eerſt begunt uyt te ſchieten. Yder reys als ick hem eten bracht,

bracht, liet hy hem ſelven vallen, ende rolde ſijn lijf in malkanderen als een Egel, ende bleef ſoo een tijt langh ſeer ſtil liggen, als of hy doodt gheweeſt hadde. Daer na ſoo een ruymen tijt den geveynſden geſpeelt hebbende, begon hy te eten met een grooten luſt ende rappigheydt. Na datick hem alſoo eenen ruymen tijdt alle morghen den koſt beſchickt hadde, hieldt hy op van eten, ende wierdt doen ſeer boos-aerdigh, want het minſte dat men hem aenrocht; dede hy niet dan ſijn lichaem gunts en weder ſmijten ende ſlingeren met een groote vinnigheyt ende vaerdigheydt, om in ſijne ruſte ghelaten te zijn. Heeft ſich tot veranderinghe gheſtelt op den ſeſthienden Auguſtus 1664. Meer en hebben wy deſes aen-
gaende,

gaende, uyt de Schriften des Autheurs niet konnen vernemen.

R.

Seventhiende BEVINDINGE.

ALs dese Dierkens eerst voor den dagh komen, zijnse soo kleyn als een gemeene Vloo, maer worden daer na redelijck groot. Sy onthouden haer in de water-grachten: ende gebruycken geen ander spijse dan dat de grootste de kleenste op eten. Ick heb ghesien dat de grootste van dese drie in een seer korten tijdt sesse van de kleenste den kop af-beet ende voorts op at ende gheheel verslondt. Hier uyt ontstaet het dat dese Dierkens seer schrick-achtigh zijn; soo haest de kleene de meerder ontmoeten,

R

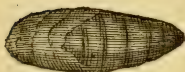

S

ten, ſpringhen ſy met een groote kracht ende vaerdigheydt te rugge, doch het en kan haer gheenſins helpen. Meer hebben wy hier van inde Schriften des Autheurs niet ghevonden; dan dat van de ſelfde Dierkens is voort-ghekomen dat blaeuw ghevleugelt Dier 't welck onder op de Plate vertoont wort. Doch wanneer deſe veranderinge geſchiet is, of hoe lange datſe geduyrt heeft, en vinden wy niet aengeteeckent.

S.

Achtiende BEVINDINGE.

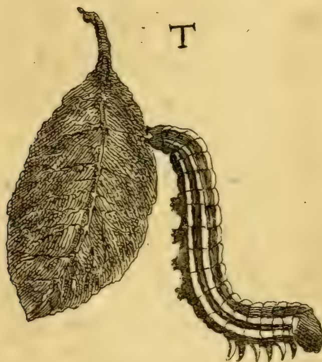
DEſe Rupſe is my geſonden van Berghen-op-Zoom door den Edelen Raedts-Heer d'Heer van Cruyningen, welcke hem gevonden

hadde op een Abrikoos Boom: doch na dat hy tot mijnen huyſe was, heeft nergens willen van eten, maer ſtelde hem tot veranderinge op den ſevenden October 1664. ende is daer van voort-gekomen op den twintighſten Mey 1665. een licht-graeuwen Uyl hier nevens af-geteeckent. Deſen Uyl is gewoon met ſijn twee voorſte pooten ſijn gantſch hooft ſoo te bedecken, datmen het ſelfde niet en kan ſien. Oordeele dat het een Wijfken is, om dat ſijn achter-lijf ſeer dick is. Want dat merck ick in 't gemeen van de Rupſen, dat de Wijfkens aen het achter-lijf gemeenelijk ſeer dick zijn, want daer liggen de Eyeren verborgen; maer in tegendeel zijn de Mannekens aen haer achter-lijf ſeer ſmal ende dun.

V

T

dun. Dese Rupse heeft voorts na hare veranderinge geleeft sonder eten, tot den dertighsten Mey. Eer hy stierf heeft hy sijn zaedt in overvloet geset, maer alsoo daer geen Manneken was by geweest, soo is het alles te vergeefs ende onvruchtbaer gebleven. Want soo gaet het met alle Eyeren die de Rupsen van haer geven, daer en komt niets van, ten zy datse door het Manneken vruchtbaer gemaeckt worden.

T.

Negenthien ende Twintighste BEVINDINGEN.

DEse Rupse heb ick gevangen op den 28. Mey 1660. haer voedtsel zijn de bladeren van de Olme-

 boomen

boomen als oock der Peere-boomen. Als dese Rupsen wel ge-eten hebben, begeven sy haer aen den kant van een bladt, ende setten haer daer aen wel ter degen vast met het achterste van haer lijf, hangende voorts met het lijf nederwaerts, doch den kop houden sy een weynigh om hoogh gebogen. Met den ondergank der Sonne stellen sy haer om te slapen, ende buygen met haer hooft achter over in het lichaem in-getrocken zijnde, ende slapen aldus tot dat den dagh aenkomt, ende begeven haer dan tot het eten: doch voor ende na den eten zijnse gewoon seer snellijck haer kop gints ende weder te slingheren ende te schudden. Onthouden sich by malkanderen seer vreedtsaem, maer alse malkanderen al te na by komen, vattense malkan-

der rondtom het middel-lijf ende ſlingeren d'een d'ander met groote hevigheyt. Sommige van deſe ſoorte ſlapen wel ſeventhien of achtien uyren op eenen tijdt: ſomtijts daer-en-teghen kruypenſe wel twee daghen achter een ſonder te ruſten ofte te eten. het onder-lijf is ſoo klaer datmen daer door ſien kan. Meer en vinden wy van deſe Rupſen by den Autheur niet beſchreven.

Maer hy verhaelt ons, dat uyt de verrotte ſtoffe van Muyſen, hy ghewaer is gheworden dat Wormen te voorſchijn komen, ende dat uyt die Wormen een gemeene ſlag van Vlieghen gegenereert wort. Sijn ooghmerk verhaelt hy ons geweeſt te zijn, te onderſoeken of het waer is, 't gene ſommige meenen, datter uyt de her-

ſenen der Muyſen ſouden Wormen komen, ende dat die Wormen in Muyſen veranderen ſouden, 't welck hy getuyght bevonden te hebben onwaerachtigh te weſen.

V.

Een-en-twintichſte BEVINDINGE.

DEſe Rupſe onthoudt ſich op de Kooren-landen, ende gebruykt aldaer de wee-winden tot ſijn ſpijſe, doch alderlieffſt de kleene ofte klockgies-winde; ende eet ten minſten twee uyren achter een ſonder ophouden. De vuyligheyt welcke hy quijt wordt, heeft een ſeer vreemde ghedaente, als of het in een vorm ghedruckt ware, gelijk ick in deſe Plate hebbe vertoont.

Dese Rupse is seer vreemt ende vermenght van verscheyden coleuren, twee swarte strepen loopen over den rugge, een groene in het midden; den grondt is uyt den groenen, op sijn achter-lijf staet een orangien kromme pin, hier en daer vindt men ook het wit ende blaeuw aerdighlijk onder de andere coleuren vermenght, is seer snel van gehoor ende gevoelen. Soo haest hy yets hoorde, of datter wat beroert wierdt, bleef hy dadelijck een tijdt langh seer stil liggen sonder eenige beweginge. Meer en heeft den Autheur hier van niet naghelaten.

X.

Twee-en-twintigste BEVINDINGE.

Vanden oorspronk der Muggen.

ICk hebbe seer groote neerstigheyt ghedaen, om uyt te vinden, van waer dat de Muggen haer begin nemen. Ik meende datse vanden dauw voort-quamen, om dat ick des morgens vroegh voor den op-ganck der Sonne, onder de bladeren ende loof der Boomen ende Kruyden, menige Mugghen ghewoon was te vinden; doch sy begeven haer daer tegen den avondt om te schuylen ende sich te verberghen tegen de koude van den nacht. Ick heb voorts bemerckt dat de Muggen haer in groote menighte ont-

X

onthouden ontrent ende in de regen-backen, insonderheydt in de maendt van December. Want in dese regen-backen brengen sy haer zaedt, ende dat op dese volghende maniere. Sy vlieghen op het reghen-water, ende daer op sittende, steken sy haer onder-lijf in het water, ende schieten uyt het selfde haer zaedt, 't welck dadelijck op den grondt van het water sinckt, (even ghelijck op diergelijcke wijse wy getoont hebben in ons tweede Deel, dat de Naeyers haer achter-lijf, om de selfde reden, in de aerde steecken.) Het zaedt op den grondt een tijdt langh ghelegen hebbende verandert in bloedt-roode Wormkens.

Dese Wormkens leven in het regen-water by eenighe kleene beest-

kens, die ick Water-luyſen noeme, (zijnde niet ſeer ongelijk de Pampier-luyſen) ende onthouden haer daer den tijdt van elf maenden, ende maken van kalck ende de ſlijm haers lichaems, eenige kleene huyskens daerſe tegen de koude in kruypen. Als den tijdt van haer veranderinge begunt te naderen, komen ſy in een groote menighte by een, ende brenghen haer hoofden by malkanderen, ende doen niet anders dan geduyrighlijck woelen ende ſlingeren met haer achterlijf, ende op deſe wijſe vergaderen ſy een groote menighte van ſlijm, in welcken ſlijm ſy haer dan gaen leggen tot de veranderinge. Op den dertigſten Junii ende den derthienden Julii heb ick bevonden dat uyt deſe veranderinge vele Muggen zijn voort-ghekomen.

komen. De Mannekens hadden kleene pluymkens op het voorhooft, de Wijfkens niet, maer zijn vol zaedt; ook en zijnſe ſoo fel niet in het ſteken als de Mannekens.

Gelijck de Muggen voort-komen van bloed ende bloed-roode Wormkens, ſoo beminnenſe ook altoos ſeer het bloedt tot haer voedtſel, inſonderheydt het bloedt der Menſchen: tot dien eynde trachtenſe inſonderheyt tegen den avondt, in de huyſen te komen; indien men haer daer uyt ſluyt, ſy weten ſeer vaerdelijck door de ſchouwen te komen: ſchuyft men de gordijnen toe, ſy zijn ſoo gaeuw datſe tuſſchen de gordijnen ende het rabat, ofte door de minſte openinge dieder iewers weſen mach, in dringhen. Ende begeven haer dan ſtillekens

kens in de hoecken der bedt-ſteden, tot datſe den warmen aeſem der Menſchen gewaer worden, ende dan komenſe die met een on-aenghenaem geſangh aentaſten, ende ſtellen haer ſelven ſeer net op de ſweet-gaetjes onſer lichamen, daerſe weten aldermeeſt openinghe te zijn, om op het lichſte het bloedt te ſuygen: want in deſe ſweet-gaetjes ſtekenſe dadelijk hare ſtraeltjes, welke ſeer dun, ſubtijl ende maer van dry hayrkens te ſamen ghevrocht zijn, doch van binnen loopter een dun buysken door, 't welck de ſtrael ſtijfte geeft, ende langhs welcke ſy het bloedt ophalen, ende dat ſoo langh tot datſe vol zijn.

Het is aenmerckens waerdigh, dat als een Mugge haer lijf vol gheſogen heeft, ſoo en ſal ſy van u handt ofte

van de plaets daerſe op geſeten ende uyt gheſogen heeft, niet wegh vliegen, ofte ſy ſal een droppelken water uyt haer achter-lijf laten vallen. Eñde dit water is te voren vermenght geweeſt met het bloedt datſe heeft op-geſogen, ende om dat het haer niet nut of dienſtigh is tot voedtſel, ſoo weet de natuyr in ſoo korten tijt, het ſelfde van het bloedt te ſcheyden ende af te werpen, 't welk voorwaer een wonder is om aen te merken.

Als de Mugghen alder-eerſt uyt den grondt van de regen-backen na boven komen drijven, dan zijnſe wit van gedaente ende men ſieter geen vleugels aen noch pooten; maer in den tijdt van een vierendeel uyrs begunt men die te ſien, ende dan begevenſe haer aen de muyren van de

regen-

reghen-backen ſoo langhe dat hare vleugels ſtijf ghenoegh ende bequamelijck uyt-gheſpannen zijn om te konnen vliegen.

Maer miſſchien ſal ymandt by ſich ſelven dencken, hoe kondt ghy weten wat de Muggen al doen onder het water op den grondt der regenbacken? Ick antwoorde, dat om dit alles ſeer pertinent uyt te vinden, ick hebbe laten maken een groot vat van glas, in welke ik eenige vande voorghemelde bloedt-roode Wormkens gedaen hebbe, ende hebbe haer aldaer alles beſchickt datſe in de regenbacken vinden, als ſteen, kalck, ende aerde. Ook moeſt ick het water verſcheyden malen ververſchen, ende altoos wat locht laten, ende in een koele plaetſe het glaſen-vat beſtellen.

Y

Want de ervarentheydt leerde my, dat alſe te warm ſtaen, ofte gheen verſche locht en hadden, datſe al te ſamen ſtierven. Ende door dit glaſen-vat hebbe ick alle daegh, ſeer naeuw-keurighlijk op-gemerkt ende beſchreven, al watter in het ſelfde voor-viel ende geſchiede.

Y.

Dry-en-twintigſte BEVINDINGE.

DEſe Rupſe heb ik den Olyphant genaemt, om dat hy de gedaente van een ſnuyte aen ſijn hooft heeft, de ſnuyte van een Olyphant niet ſeer ongelijck. Sijn ſpijſe zijn de bladeren van de wijngaerden, maer als ſy out ende harder worden, houdt hy op van eten. Na den eten ſtelt hy hem

ſelven

ſelven tot ſlapen, met ſijn hooft tegen het lichaem ghebogen, ſoo dat men het niet en kan ſien, alſoo het in ſijn lijf in-ghehaelt is, even ghelijck de Schilt-padden gewoon zijn te doen.

Deſe Rupſe is ſeer ſchrick-achtigh van aerdt, want als men hem maer in het alderminſte aenraeckt, ſoo verſchrickt hy tot dry of vier malen toe ſoo ſnellijk ende ſterk, dat men ghedwongen wort ſelfs mede eenighſins te ſchrikken of ſich te ontſetten, al iſt dat men het wel van te vooren weet, ende meent op ſijn hoede te weſen.

Hy weet met ſijn ſnuyte ſeer rap te ſpelen, ende de ſelfde gints ende herwaerts te ſlingeren; item de ſelfde ſeer wonderlijck uyt te ſteecken ende dan weder haeſtelijck in te trekken,

ofte oock om hoogh te verheffen; ſulx dat het ſeer vreemt is om te ſien. 't Gheen hy met de ſnuyte vat ende laet hy niet lichtelijk ſich ontnemen; ende weet oock met de ſelfde ſnuyte groot ghewelt te doen met yets te trecken ofte voort te ſlepen.

Hy is ſeer ſnel van gehoor, 't welk ick op deſe maniere bevont. Als ick op de vloer met mijn voet maer ſachtelijk en ſtreeck, ſoo verſchrikte hy ſeer ende trock ſijn geheel lijf in malkanderen, gelijck ick ſeer dickmael hebbe beproeft ende bevonden.

Als hy op houdt van eten ende ſich wilt gaen ſtellen tot veranderinghe, ſoo laet hy hem ſelven los van boven nederwaert vallen, ende ſoekt na een bequame ruſt-plaets, welke tot ſijn veranderinge noodigh is. Tot dien

eynde beschickte ick hem eenighe stuxkens verdort hout ende wat wijngaerdt-bladeren, 't welck hem wel aenstondt, ende begon die stuxkens hout met sijn snuyte by malkanderen te slepen ende met de bladeren ende slijm dat hy uyt sijn lijf bracht, te samen soo te mengen ende te schicken, dat hy daer uyt sich een bequaeme ruit-plaetse bereyde, ende heeft daer na sich in die plaetse gheset tot veranderinge op den vierden September sesthien hondert vijf-en-sestigh. Ende nu jeghenwoordigh (dewijle ick dit schrijve namentlijck den vier-en-twintighsten Aprilis sesthien hondert ende acht-en-sestigh) leght hy noch in die veranderinghe ten huyse van Jaques Fierens, alsoo den Autheur Overleden is. Over vier dagen heb

heb ick hem aldaer noch ſelve geſien, ende alſmen maer een weynigh over ſijn lijf den warmen adem uyt ſijn mondt waſemt, ſoo beweeght hy ſijn lijf ſeer ſnel ende ſterk. Alſmen hem op de handt neemt, ofte aenraeckt, is hy ſoo kout als een ſtuck ys: ende heeft alſoo ſonder eenigh voedtſel nu alreede in de veranderinge ghelegen zedert den vierden September des Jaers ſeſthien hondert vijf-en-ſeſtigh, tot op heden den achtienden Junii ſeſthien hondert ende acht-en-ſeſtigh: doch hoe langhe hy noch in de veranderinge ſal blijven liggen, ende wat daer van ſal te voorſchijn komen, moet noch met der tijdt nevens andere verwacht worden: ghelijk dan by den ſelfden Jaques Fierens alle de naer-ghelaten Dierkens,

by den Autheur naer 't leven seer cu
rieus geschildert te sien zijn, waer va
de curieuse Lief-hebbers 't ghesicl
noch altijts konnen genieten.

Immers is het een wonder o
sien, dat de gemelde Rupse alreed
sonder eenigh voedtsel, soo na dı
Jaren langh gelegen heeft, ende noc
soo sterck van leven is. Als ick be
vondt dat hy (gelijck geseght is) i
het aenraken soo kout is als ys, so
quam my in den sin, dat de groot
koude deses Diers veroorsaken kan
dat hy by sijn dick, taey ende vett
vocht, seer lange sonder voedtse
kan leven, alsoo door de koude ghe
matigheyt sijns lichaems, van de sel
de vochtigheydt seer weynigh end
niet dan seer traeghlijk yets kan ver
teert worden. Gelijck dan oock d
dage

dagelijckſche bevindinghe ons leert, dat menighe Dieren, in den kouden Winter, ſtil ende als doodt ligghende, onder de koude Aerde, ofte in andere verborghen plaetſen, langhe leven ſonder voedtſel, alſooſe door haer ſtil ligghen, ende door de omvloeyende koude, weynigh ofte by na niets van haer natuyrelijcke ende levendigh-houdende vochtigheydt verteeren.

Z.

Extract uyt ſekeren Brief, ghe-ſonden van Parijs, door den Edelen, Ern-feſten Heer d'Hr. W. Boreel, Ambaſſa-deur by ſijn Majeſteyt van Vranckrijck, wegens de H. Mog. Staten der Vereenigde Nederlanden, den 25. Mey 1668.

DEſe Kapelle is levendigh gevan-ghen tot Columbes hier buy-ten Parijs, in den Hof van de Co-ninginne Moeder van Engelandt. Was daer na ſtil en onbeweeght, dan door de warmte van de Zon begonſe wederom te leven ende ſich te roeren; maer op den vierden nacht daer aen, wiertſe van een menighte van Mieren uytgeſoghen ende ghe-doodt, ſulcks dat het geheele on-

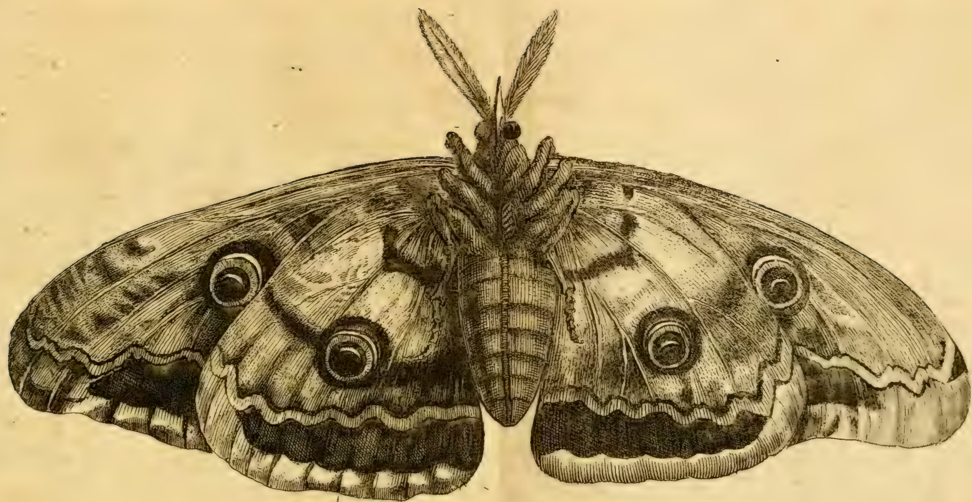
der-lijf

der-lijf verteert wierdt, uytgeſondert de Eyeren.

Ende alſoo deſe Kapelle wat over een komt, doch veel grooter is als de Af-teyckinge van de eerſte Bevindinghe vermelt in het eerſte Deel der Natuyrelijcke Metamorphoſis van *Johannes Goedaerdt*, ghenaemt de Paeuw-oogh, ſoo ſende ick de ſelfde over aen dien Autheur. Doch den ſelfden Overleden zijnde, iſſe door d'Heer Munt-meeſter N. Boreel ter handt gheſtelt aen den Drukker Jaques Fierens. Die de ſelfde om hare ongewoone grootte en ſchoonheydt, waerdigh geacht heeft hier by te ſtellen.

Den ghemelden Edelen Heer maeckt oock gewagh van een ander fatſoen van een Kapelle, doch veel

grooter ende langher van Lijf, ſoo breedt ende langh by na als een Vleder-muys, welcke een van ſijne Domeſtique gheſien heeft, maer heeftſe niet konnen bekomen, ende is van een extraordinaire grootte, ſulcks dat de Vlercken ſoo groot zijn als die van een Vleder-muys, doch de onderſcheyden Coleuren en zijn niet ſekerlijck waer-genomen. Immers kan dit dienſtich zijn om na deſen, naerder daer op acht te nemen. Te meer, alſoo dien Edelen Heer Ambaſſadeur, het de pijne waerdich gedacht heeft, de ſelfde den Autheur der ghemelde Natuyrelijcke Metamorphoſis ende wonderlijcke Bevindingen, over te zenden.

N

EERSTE BYVOEGHSEL,

OFTE

Eenige bysondere op-merckingen uyt de voorgaende Bevindingen van

JOH. GOEDAERT.

HOewel alle Gods wercken wonderlijk zijn, soo ist echter waerachtigh ende aenmerkens waerdigh, dat de grootste ende meeste wonderen haer vertoonen ontrent de alder-kleenste Schepselen. Soo dat de wonderen der Natuyr sich inde kleenste dingen als verbergen, ende neerstelijk nagespeurt zijnde, aldermeest op-doen. *Eminet in minimis, maximus ipse Deus.* Den Aldergrootsten Godt, is inde kleenste dingen aldermeest uytsteeckende.

Tot bevestinge hier van sal ik den

Eerw. Leſer eenige exempelen uyt de voorgemelde Bevindinghen aenwijſen ende in ghedachte brenghen: op dat hy in het leſen der ſelver te naeuwer acht gelieve te nemen op de vreemdigheden ende wonderen welke daer in voorvallen.

Als voor eerſt, oordeel ik het een wonder te zijn, dat de kleene Eyerkens (uyt welcke de Rupſen komen van welcke gemelt wort in het eerſte Deel, de thiende Bevindinge) hangende bloot ſonder eenigh deckſel, aen de kleene tacken der boomen, aldaer de aldergrootſte kouwe van den winter konnen uytſtaen, ſonder te ſterven ofte bedorven te worden: maer in tegendeel ſiet men, dat ſoo haeſt den Somer aenkomt, daer dadelijck Rupſen uyt te voorſchijn komen,

men, welke daer na veranderen inde Kapellen aldaer afgebeeldt. Hoe menighe Dieren zijnder ende andere saken (in het aensien stercker, warmer ende beter versien) welke door ongelijk minder koude vergaen; daer dese soo kleyne Eyeren daer van niets en weten. Daer moet yets wonderlijcks van een taeye, dicht gesloten warmte ende vocht wesen, waer by sy in haer levendighe kracht soo lange ende tegen soo fellen koude, regen, sneeuw, ende andere veranderingen ende ongemacken konnen bewaert worden. Dit selfde is oock waerachtigh van veelderley Kruyden, welcke op de Aerde haer Zaden den gantschen Winter laten liggen, welcke nochtans met den Somer haer leven betoonen.

Ten tweeden, de alles wel beschickende en naeuw-besorghende Natuyr, heeft de Rupsen haer spinsel, (datse van den quyl uyt haer eygen lichaem voortbringen ende seer subtijl weten toe te maecken,) gegeven tot verscheyden seer noodige gebruyken. Want voor eerst, vele Rupsen dienen haer daer van in plaetse van vleugelen, om sich in een oogenblick tijdts van een hooge plaetse na beneden op de aerde te begeven, gelijck oock de Spinne-koppen doen. Want sy laten haer langhs dat spinsel seer sacht ende sekerlijck neder-dalen, ende klimmen oock lanhgs het selfde opwaerts ende na allen zijden daerse willen wesen. Ten tweeden, met dat spinsel maecken sy haer een beschuttinge tegen den nacht-locht

ende

ende de koude, om daer onder te ruſten. Ten derden, uyt dat ſelfde ſpinſel maken ſy hare woon-plaetſen, in welcke ſy haer verbergen ende geruſt leggen den gantſchen tijdt van hare veranderinge, in welcke ſy wel moeten bewaert weſen voor hare vyanden, ende ook warmte van nooden hebben, om de veranderinghe uyt te wercken.

In de elfde Bevindinghe des eerſten Deel wort verhaelt, dat uyt het lijf van een ghemeene Rupſe, op eenen tijdt, zijn gekomen over de vijftigh Wormen, ende nochtans bleef de ſelfde ſonder eten noch veerthien dagen in het leven, ende ſpon noch een deckſel voor al die Wormen. Voorwaer een wonderlijck werck, dat in ſoo kleenen geringen, ſachten Dier-

Dierken, ſoo ſterken leven beſpeurt wordt.

Ten anderen, ſchijnt het noch wonderlijcker te weſen, dat uyt een ende ſelfde ſoorte van Rupſen, op verſcheyden manieren, verſcheyden Dieren worden voort-geteelt, gelijk mede aldaer verhaelt is, namelijck ſomtijts een Witjen, ende ſomtijts Wormen, welcke daer na in Vliegen veranderen. Siet hier van een byſonder exempel in het tweede Deel, Bevindinge een-en-veertigh. Ende dan noch ten derden, ſoo ſeght die Bevindinge, dat oock ſomtijts uyt die ſelfde ſlagh van Rupſen, door den kop eenige Wormen komen, welke inden tijt van onder half uyr in Eyeren, ende daer na in Vliegen veranderen. Soo dat uyt een Dierken dry-

derley

derley veranderinge komen, namentlijk in Wormen, Eyeren ende Vliegen: ende dat de ſelfde veranderinge van een en de ſelfde Rupſe op dryderley verſcheyden manieren toegaet. Diergelijck exempel worter mede verhaelt in de een-en-ſeventichſte Bevindinge ende in de tweede Bevindinge van het tweede Deel. Dat een Rupſe eerſt verandert in een Worm; daer na den Worm in een Ey, ende het Ey in een Vliege, ende dat alles in den tijdt van dry-en-twintich dagen. Oock is het niet ſonder groote verwonderinghe te ſien, dat de gemelde Vliege, na hare voor-komſte in den tijdt van een vierendeel uyrs, noch eens ſoo groot wort, danſe uyt de veranderinge was voortgekomen. Siet het tweede Deel, Bevindinge 22.

Som-

Sommige Rupſen maken van haren dagh den nacht, ende van den nacht den dagh; (daer inde Vleder-muyſen ende Nacht-uylen niet onghelijck) want den geheelen dagh blijven ſy ſtil inde aerde verborgen ſonder eten; maer tegen den nacht komenſe eerſt te voorſchijn om haren koſt te gaen ſoecken, ſiet eerſte Deel, Bevindinge veerthien ende vijf-en-twintich. Sommighe Rupſen veranderen verſcheyden mael, ſommighe drymael andere viermalen haren ouden huyt, ende dat niet ſonder groote pijnelijkheydt, als in de Zijde-wormen ende in het tweede Deel de vijf-en-twintichſte Bevindinge te ſien is: ende hier in zijnſe ſommige Slangen gelijk. De reden ſchijnt te weſen, dat den ouden huydt elcke reys, in eenen kor-

korten tijt ſoo hart en taey wort, dat hy na het groeyen der Dieren niet en kan uyt-gheſet worden ende daerom moetſe door grooten arbeyt der Dierkens ſoo verde ghebracht worden datſe ſplijt en ſoo allengskens afvalt. Siet in het eerſte Deel, de ſeven-en-ſeventichſte Bevindinge.

In het tweede Deel de een-en-veertichſte Bevindinge wort verhaelt van een Rupſe-worm, die thien malen de huydt vernieuwt eer hy haer tot hervorminge begeeft, t'elckens haer ſuyverende van hare vuyligheyt, eerſe den ouden huydt aflegt.

Vele Rupſen zijn ſeer vreeſachtig van aerdt, alſooſe veel vyanden hebben van welcke ſy verſlonden ende ge-eten worden: ende daerom latenſe haer dadelijk vallen, ende houden

den ſich ganſch ſtil ſonder eenige beweginge als offe doodt waren, ende rollen haer lijf in een ronde als een bal, alſe yets hooren ofte aengeraeckt worden: ende blijven ſoo een tijdt langh liggen, tot datſe dencken dat het gevaer over is. Siet het eerſte Deel, ſeventhiende ende achthiende Bevindinge ende elders meer.

Sommige Dieren en konnen naeulijcks of immers niet dan eenen kleynen tijdt leven buyten de aerde, gelijk de Viſſchen niet en konnen leven buyten het water; ja de veranderinge van de locht daer ſommige Dieren in leven, is genoegh om haer te dooden; gelijck onder anderen aengemerckt is in de Vliegen welcke in de gemetſelde Graven voort-komen uyt de Wormen, die uyt de verrottinge

van

van de lichamen der Menſchen haren oorſpronck hebben. Siet het eerſte Deel, Bevindinge vijf ende ſes-en-ſeſtigh.

De Natuyre ſpeelt allefins ſeer wonderlijk in de gewaſſen der Aerde, Beeſten, Menſchen, ende alderley Schepſelen; maer inſonderheydt oock in ende ontrent de kleene gheringe Dierkens, ende aldermeeſt in de maniere van voorteelinge, welke ontrent de Rupſen, Wormen, Maden, ende diergelijke op ſeer vremde ende verſcheyden manieren toegaet. Onder anderen is de maniere van voortelinge mede aenmerckens waerdigh welke verhaelt wort in het eerſte Deel, Bevindinghe twee-en-ſeſtigh. Namelijck dat uyt eenighe droppelen water of ſweet dat uyt

het Lichaem der Rupſe ghedreven wordt, in den tijt van twaelf uyren ſoo veel Rupſen te voorſchijn komen. In deſe voortelinge ende vele andere welcke hier en daer verhaelt zijn, en komen de Mannekens niet te paſſe, hoewel nochtans in menige andere Rupſen, de Eyeren ofte Zaet niet vruchtbaer en is ſonder het toedoen der Mannekens, gelijck meermalen is aengeweſen.

Sommige van de ghemelde Dierkens, hoewelſe leven, ſchijnen nochtans geen leven te genieten, aenghesien ſy niets en doen dan wat eten, ende voorts altoos ſtil ende onbeweghelijck als offe doodt waren in een geſtalte verblijven. Gelijk inſonderheyt aengeweſen wordt in het eerſte Deel, Bevindinge vier-en-ſeſtigh, in

een

een Worm welcke twee Jaren ende vier-en-twintig dagen in een geſtalte des Lichaems ſonder eenighe ſpijſe ende ſonder de minſte beweginge in het leven is gebleven : In het derde Deel hebben wy ghetoont, dat de Rupſe den Olyphant genaemt, nu al by de dry Jaren ſonder ſpijſe ofte eenige beweginge in ſijn veranderinge gelegen heeft, welcke nu heden den twintighſten Junii 1668. noch leeft, ende met lijdtſaemheydt verwacht wordt wat daer van eyndelijck ſal voortkomen.

Ende hoewel het wonder is dat de ghemelde Dierkens ſoo lange ſonder voedſel konnen leven, ſoo iſt echter noch meer te verwonderen 't ghene verhaelt wordt in het eerſte Deel, aen de ſeventighſte Bevindinge, van

een Worm welcke noyt eenigh eten of drincken ghebruyckt, oock geen openinge des lichaems heeft om yets te konnen nemen, ofte eenighe vuyligheyt af-werpen, hebbende oock noch ooghen noch pooten, alſooſe niet en behoeft de ſelfde te gebruycken om eenigh voedtſel te ſoecken. Gelijk dan ook die kleene Dierkens, noch minder als een ghemeen ſandeken van grootte, welcke ſich altoos ontrent deſen Worm onthouden tot datſe ſterft, noyt gheen voedtſel en nutten.

Het en kan ſonder groote verwonderinge niet aenghemerckt worden; hoe dat ſommighe kleene Dierkens ſoo onvergelijkelijk ſterck van leven zijn ende hart tegen de doodt; gelijk inſonderheyt aen-geweſen wordt in het

het eerſte Deel, ſes-en-ſeventighſte Bevindinghe van de Vee-mollen. Ende in het derde Deel de twintigſte Bevindinge verhaelt hy van een ghe-ringe Rupſe welcke ſomtijdts twee gantſche daghen achter malkanderen kruypt ſonder te ruſten of te eten. De Wormen al zijnſe in verſcheyden ſtucken verdeelt, blijven noch een tijdt lanck leven.

Item, dat de ſorghvuldige Natuy-re, die Dieren welcke of ſelfs, ofte hare Eyeren ende Zaedt daerſe uyt voortkomen, tot ſpijſe dienen moe-ten, waer by andere Dieren leven; (gelijck ſulks onder deſe Dieren, als oock in de Zee ſeer ghemeen is:) in een groote menighte te gelijcke laet voort-gheteelt worden, op dat hare ſoorte niet en ſoude gheheel verſlon-

den worden, ende alſoo noodigh
voedtſel voor de andere Dieren ont
breken. Gelijk inde gemelde Bevin
dinge ende in vele andere gelegent
heyt de ervarentheydt leert: want
daer zijn vele Dieren, ſoo kleene als
meerder, welcke niet dan by het ae
van andere Dieren in het leven kon
nen blijven: Sommighe oock eten
malkanderen by ghebreck van ander
voedtſel. Siet het tweede Deel, Be-
vindinge twee-en-dertigh, ende aen
de twee-en-veertighſte verhaelt hy
van een Dierken, dat over de vier
duyſent Wormen voortbringht.

Niet min waerdig om aen te merc-
ken is het, dat oock in de ſlechſte,
minſte ende geringhſte Dierkens, de
Natuyre ſulcken vernuft, ſorge ende
wonderlick beleyt ende neerſtigheyt
ghe-

ghegheven heeft (hoewel in d'eene meer als in de andere) om haer voetſel na te jagen, ende alles dat haer dienſtigh is; ſich te wachten voor hare vyanden, ende wel aldermeeſt om haer Geſlachte door voortelinge te onderhouden, voort te zetten ende te vermenighvuldigen: gelijk dan in de Mieren, Byen, Vee-mollen ende alderley andere Dierkens te beſpeuren is. Waer by noch komt, dat van een ende het ſelfde Dierken verſcheyden andere ſoorten voort-komen ende op verſcheyden wijſen gelijk wy te voor getoont hebben ende in het eerſte Deel, Bevindinghe ſeven-en-ſeventigh verhaelt wort, dat uyt een Rupſe een ſchoone wel-gekoleurde Boter-kapelle met vier vleugelen; en uyt een andere van

de ſelfde ſoorte, twee-ende-tachentigh Vliegen voort-gebracht worden. Ende in het tweede Deel, Bevindinghe negen-en-twintigh ende dertigh wort verhaelt, dat van dry Rupſen van een ſoorte; uyt de eene een Vliege, uyt de tweede een ſchoone Kapelle, ende uyt de derde een ander vremt Gedierte aldaer af-getekent, zijn voort-gekomen. Ende aen de een-en-dertighſte Bevindinghe, dat uyt een en de ſelfde Rupſe een Dierken als een kleene Molenaer, ende daer na een Kapelle gheſproten is. 't Welck ſchijnt te gaen tegen de gemeene ordre der Natuyre, door welke yder Dier ende Gewas der aerde een bequaemheyt is ingeleyt om ſijns gelijcke voort te bringen, doch een yder na ſijnen eygen aerdt *Geneſ.* 1,

Staet

Staet oock noch voorder aen te mercken, dat niet alleen de Dierkens die van andere worden voort-gheteelt, hare wonderlicke veranderinge in een andere ſoorte krijgen, maer oock de gene die enckelijk uyt eenige verrottinge ofte vochtige ende warme ſtoffe, ſonder eenighe voortelinge, haren oorſpronck nemen; gelijk onder andere de Rupſen ofte Wormen den Wolf genaemt welcke de bloeyſelen der Appel, Peer ende Keerſeboomen ganſchelijk bederven, ende voort-komen uyt een vochtige miſt, welke door de hitte van de Zonne en de warmte die in de boomen is, gekoeſtert zijnde, in levendige Wormen verandert, Inſgelijkx de Wormen die uyt de doode Menſchen ende andere bedorven ſtoffe der Die-

ren ofte Gewaſſen te voorſchijn komen, hebben ſoo wel hare veranderingen als die van haers gelijcke worden voort-geteelt.

De veranderinghe ende verſcheydentheyt der koleuren is oock in deſe Dierkens aen te mercken: want ſommige veranderen meermalen haer koleuren; gelijck van het kruydt Ixias ende den Chamæleon gelooft wordt, waer van ſiet het tweede Deel, negenthiende Bevindinge.

Daer zijnder onder de bloed-looſe Dierkens verſcheydene ſeer wonderlijk kleen, ſoo datmenſe qualijk ſonder vergroot-glas kan ſien bewegen; hoe kleen moeten dan alle die menigvuldige leden zijn uyt welcke hare lichamen te ſamen geſtelt zijn. Want ick hebbe geſien dat ſommige onder haer

haer met malkanderen tot voortelinge van haer geslacht, vereenigt werden. Ten tweeden, datter vele onder zijn die seer rap van d'een plaets tot d'ander bewogen worden, ja met veel grooter snelheyt (na proportie) als groote Dieren. Ten derden, sy hebben vele deelen ende leden van nooden tot haer voedinge, uyt-suyveringhe der onreynigheden, ghehoor, gesichte, gevoelen, &c. want sommighe zijn daer ontrent seer subtijl, gelijk ik bevonden hebbe. Ten vierden, alse volwassen zijn, kanmense in haer gheheel nauwelijcks sien, hoeveel kleender moeten dan de jongskens zijn welcke van de selfde eerst voort-komen. Onder dese kleene Dierkens wordt mede gevonden een seer wonderlijcke ende onnaspeu-

naſpeurelijcke verſcheydentheyt van fatſoenen, gedaente, koleuren ende ſoo voorts. Sommige zijn ront, andere langh; ſommighe ſmal andere breedt; eenige ovael, &c.

Het is opmerckens waerdigh 't gene verhaelt wort in het tweede Deel, aen de vier-en-veertighſte Bevindinghe, dat de Rob-wormen die in de Hoven ſeer ſchadelick zijn, door de Natuyr verhindert worden ſeer te vermenighvuldigen. Want behalven datſe voor de dry Jaren niet en konnen voortſetten, ſoo vindt men onder haer ſeer weynigh Wijfkens, ſulks datter wel thien Mannekens tegens een Wijfken zijn. Het Manneken komende by het Wijfken, blijft daer twee heele dagen aen vaſt, ende los wordende ſterft het korts daer

aen,

aen, maer de Wijfkens blijven in het leven. Soo dat in dese Dierkens gelijck als een voorbeelt is der ontuchtighe Menschen, die haer selven door onmatige geyligheyt een ontijdige doodt ende ellendigh leven veroorsaken.

Het is wonderlijck 't gene in het tweede Deel, aende ses en-veertigste Bevindinghe verhaelt wordt van den Koning ende Opper-hooft der Byen, datse daer toe verkiesen eene van hare soorte die seer oudt is. Ten tweeden, sonder vlercken ende hayr. Ten derden, dat hy als een Opperbaes overal het werck gaet besichtigen ende opnemen. Ten vierden, van de eere die de jonghe Byen aen hem bewijsen. Ten vijfden, datse trommelaers ende opweckers hebben,

ben, welcke haer ter bequamer tijdt opwecken om tot het werck te gaen. Ten sesden, hoe nauwe wacht sy stellen tegen de Byen die om den Honingh en Was te stelen, soecken van buyte in te dringhen: nemen oock acht op de leuyaerts die niet en wercken en dooden die. Ten sevenden, als den Koning doot is, verstroyense alle van een, raken onder malkanderen in verwerringe, daer wort niet meer gewaekt, noch gewrocht, &c.

Voorts, ghelijck de sorghvuldige Natuyre die Dierkens in groote menighte tseffens laet vermenighvuldighen welcke van andere als een aes ende spijse verslonden worden; (gelijk te voor aengewesen is) soo oock die Dieren welke voor de Menschen groote nuttigheyt voortbrengen, als-
Ho-

Honingh ende Was : want een Bye van de voor-gemelde ſoorte, (al is hy ſchoon al ſeer oudt) brenght hondert ende twintigh ofte meer Wormkens voort, welke daer na de gedaente aen doen van Eyeren, in welke de wormkens in Byen verandert worden.

Het is ſeer aenmerckens waerdigh 't gene de Natuyr-beſchrijvers aenmercken van de Koningen der Byen : Sy en worden niet verkoren gelijk by de Menſchen, met meerderheyt van ſtemmen, noch door het lot, noch by ſucceſſie dat de Jonge in plaetſe van haer Vader aengenomen wordt: want de ervarentheyt leert, dat dickmael door alle die middelen de onbequaemſte tot Opper-hoofden verkoren ende gheſtelt worden. Maer de Natuyre ſelve wijſt haren Koningh aen :

aen: want hy is grooter ende ſchoonder van lichaem dan alle de andere; ſo dat hy gelijk van natuyren toont tot wat uitnemenders als de reſte geſchict te zijn. Daer en boven ſegt men ook dat haren aert ſachtſinniger is dan der andere Byen, om dat die deught inſonderheydt in de Opper-hoofden ende Regenten noodtſakelick is, gelijck ook *Seneca* aenwijſt ende met dat exempel alle Regenten de ſachtmoedigheydt ſeer aenprijſt. *Lib*. 1. *de Clementia*. Daer wordt tot verſterckinge by-gevoeght datſe geen ſtrale en hebben om daer mede te konnen ſteken. Ofte indienſe die hebben (ghelijck *Ariſtoteles* geſchreven heeft) datſe die echter noyt en ghebruycken om yemandt te beſchadigen. Indiender ſich meer dan eenen Koning opdoet, ſoo

ſoo doodenſe alle de andere, alleen dien behoudende dieſe achten den bequaemſten, om alle oneenigheydt ende diſordre te voorkomen.

Het is ſeker dat oock die lichamen welcke in het aenſien eenvoudigh ende van eenderley aerdt ſchijnen te weſen, nochtans beſtaen uyt deelen die ſeer verſcheyden van gheſtalte ende natuyre zijn: 't welck onder anderen daer uyt blijckt, om dat uyt een ende de ſelfde ſtoffe ſomtijts verſcheyden Dierkens te voorſchijn komen, als blijckt in het tweede Deel ontrent het eynde, dat uyt de bedorven Campernoeljen niet alleen voorkomen Wormen die in Vliegen veranderen; maer oock een menighte van kleene Slangetjes; Item verſcheyden ſoorten van Spinne-koppen, ende

onder andere die welcke ſulke extraordinare lange Pooten hebben.

Het is ook aenmerckens waerdigh 't gene verhaelt werdt ende de dagelijckſche ervarentheyt beveſtight van de Hout-wormen, datſe ſulcke teere, kleene ende ſachte lichaemtjes hebben, ende nochtans het alderharſte hout weten dwers door te booren ende tot ſtof te vermalen: 't welck oock de Dieren navolghen die daer van door veranderinghe voorkomen, ſoo datſe door alle dooſen ende hout booren daerſe in beſloten worden. Waer van ſiet het tweede Deel, 51. Bevindinge ende in het derde Deel, de twaelfſte Bevindinge.

Het is een ſeldſaem werk, dat een Dier dadelijk geheel verſlonden wort van het ſelfde Dierken dat maer even

uyt

uyt ſijn eygen lichaem te voorſchijn gekomen is. Ende dat het ſelfde Dierken daer na verandert in een Ey, uyt welcke twee andere Dierkens van ſoorte te gelijke haren oorſpronk nemen. Siet het derde Deel, Bevindinghe derthien.

Doch alſmen aenmerckt wat ſelfs ſomtijdts ontrent de Menſchen ghebeurdt, ſoo en ſal dit voorgemelde ſoo ſeer noch niet te verwonderen ſchijnen. Want behalven dat vele Kinderen ontijdelijck komen te ſterven door de Wormen welke uyt haer eyghen lichaem voort-komen. Soo leeſtmen oock van verſcheyde exempelen van volwaſſchen Menſchen, uyt welckers lichaem ſoo een ſeer groote menighte van Wormen ende kleen Ongedierte is voort-gekomen,

datſe van de ſelfde eyndelijck omgekomen ende verteert zijn. Hier van verhaelt ons onder andere een notabel exempel *Mouffetus in theatro inſectorum Lib. 2. Cap. 24.* van een Edel-Vrouw, welk nacht ende dagh wiert gequollen ende uyt-gheteert in de oogen, lippen, tant-vleeſch, neus, voeten, hooft ende in andere deelen hares lichaems, van kleene Wormkens ende onghedierte, tot dat al haer vleeſch by na verteert zijnde, ſy eyndeliick ten laetſten gheſtorven is. Op dierghelijcke wijſe verhaelt ons mede *Emanuel van Meteren*, dat *Philippus* den tweeden Koningh van Spangien ſeer ellendelijk gheſtorven is, ſiet daer van in ſijn 20. Boeck. Van *Herodes* leeſt men *Actor.* 12. 23. dat hy van de Wormen-ge-eten wiert

ende

ende den geeſt gaf. Deſe ſieckte wort genaemt *Phithiriaſis* ofte Luys-ſieckte, van welcke al in de oude Hiſtorien verhaelt wordt, dat verſcheyde Koningen ende groote gheſtorven zijn; ende onder anderen oock den Groot-Vader van dien *Herodes*, van welcke wy uyt *Actor.* 12. 23, daer dadelijck gewagh gemaekt hebben. Soo weet Godt den hooghmoet der groote te ſtraffen door de alder-verachtelijkſte Dierkens; op datſe leeren ſouden dat een Menſch maer als een Made ende een ſpijſe der Wormen te achten is.

Na de verſcheydentheyt der landen zijn ook de Gewaſſen der Aerde ende de Dieren, ſoo groote als kleene, ſeer verſcheyden. Ende wat aengaet deſe kleene bloedt-looſe Dier-

kens van welcke wy hier handelen, hoedanighe van de ſelfde of andere ſoorten in America ende byſonderlijk in Braſilien ghevonden worden, kan men in het breede vinden inde natuyrelijcke Hiſtorien van Braſilien van *D. Marckgraven* ende *Piſo Lib.* 7. onder anderen verhaelt hy daer *Cap.* 6. datter een Worm is, welke alſe maer de huyt van een Menſche raekt, ſoo brantſe als vyer. Ende *Cap.* 12. verhaelt hy van een Dierken by de Braſilianen genaemt *Memoa*, welck een ſoorte ſchijnt te weſen van *Cicendela* of Dierkens die men noemt Licht ofte Nacht-muggen ofte Vliegen, welke by nachte een groot licht van haer geven; diergelijcke ick onthouden hebbe inde Americaenſche Eylanden ende ook in Vrankrijk te zijn. Dit ghe-

ghemelde Dierken heeft aen weder zijden van zijn lichaem een ronde witte blinckende vlecke, soo groot ontrent als het zaet van Slaep-kruydt ofte Heul-bloeme; door welcke het by daghe ende by nachte een helder licht schiet ende laet blincken als het wil. Daer worden ook Vliegen ghevonden welckers oogen ende zijden (als de vlercken uyt-ghespreyt staen) een licht van haer geven soo klaer als een Lampe ofte Kaerse, soo datmen daer by kan lesen ende schrijven.

In Brasilien ende oock de Americaensche Eylanden zijn seer gemeen sekere seer kleene Dierkens ghelijck een van de kleenste Vloon, welke de Menschen gaen sitten inde plante van de voeten, in de teenen ende onder de nagelen, welke in den tijt van dry

of vier daghen ſoo groot worden als een ghemeene Erwete; ſoo datſe groote pijne veroorſaken, ende ſeer vermenighvuldighen; ende daerom moetenſe by tijdt met een naelde uyt de voeten gehaelt worden, ghelijck ick in mijn eygen ſelven meermalen bevonden hebbe.

By de Braſilianen is een kleen Dierken genaemt *Arumatia*, dun ende lang van lijf, 't welck een Menſch aenrakende veroorſaeckt een bevinge door het ganſche lichaem. Siet *D. Marckgrave Lib. 7. Cap. 5.*

Daer zijn vele dierkens ſo kleen dat menſe niet en kan ſien dan door een vergroot-glas. *D. Petrus Borelius* verhaelt hier van onder anderen, dat hy door middel van vergroot-glaſen geſien heeft, datter inden alderſterkſten

Azijn

Azijn bevonden worden kleene Slangetjes, ofte Wormen, hebbende de gedaente van Slangetjes, krom ſlom ende ſeer ſnel haer ſelven bewegende.

Ten tweeden, verhaelt hy dat hy door de ſelſde Vergroot-glaſen heeft uyt-gevonden ende vele andere Lieden heeft laten ſien, dat ſommighe Spinne-koppen vier oogen hebben, ſommighe ſeſſe, ja datter oock zijn die yder acht oogen in het lichaem hebben.

Op deſe wijſe kan men ook ſien in het Dierken *Acarus* genaemt, 't welk maer en is als een van de minſte ſierkens in ſijn geheel, dat het ontelbare hayren heeft op ſijn lijf gelijckende eenen ruygen Beer; oock kan men daer in beſcheydentlijck ſien de oogen, voeten, zenuwen ende alderley

andere deelen. Soo dat het een groot wonder is, hoe dat in ſoo kleenen ſierken ſoo menige verſcheyden deelen weſen konnen.

Inde pocken, ſchurfdigheyt ende ſeeren der Menſchen, kan men door de vergroot-glaſen verſcheyden ſoorten van Wormen vernemen, die men anders noyt en kan ſien. Item in de Kerſſen ende Aerdt-beſyen alſe wat langh getrocken zijn.

Door de ſelfde vergroot-glaſen is mede bevonden, dat de Zijde-wormen haer ſpinſel niet en halen uyt hare mont, maer uyt ſekere kleene mammekens welcke in menighte op haren rugge zijn, doch ſy halen het met den mondt daer uyt ende maecken het ſoo toe.

Men kan duydelijck ſien dat ſommige

migeSlecken niet alleen ſcherpe tanden hebben, maer ook oogen welke in hare hoorens gheplaeſt zijn. Ende vele diergelijke dingen meer, welke men anders niet en kan ſien, ende voor deſen zijn onbekent gheweeſt. Siet daer van de verder Obſervatien van den gemelden *D. Petrus Borelius.*

Wat de reden zy, dat de Witjes, Boter-kapellen, Muggen, Vliegen ende dierghelijcke bloedt-looſe Dierkens, niet recht door, maer krom, los ende ongeſtadigh vliegen?

HIer op antwoordt den geleerden *D. Arnoldus Senguerdius* in ſijn ſes-en-veertighſte oeffeninge, met deſe volgende woorden. Ik heb meermalen aengemerkt de wijſe van vliegen

welcke

welcke de boven-gemelde Beeſtjens houden, ende bevonden datſe ſcheef, krom, los ende irregulier is. Maer in tegen-deel niet alleen de Landt-dieren, maer oock die haer in het water ende de locht onderhouden, die en worden niet alleen krom bewogen, maer ook recht uyt in hare bewegingen beſtiert: ſoo is dan nu de vrage, van waer deſe ongelijckheyt veroorſaekt wordt? Ik meene (ſegt hy dan) dat de oorſake van deſe ſake is, om dat de gemelde Dierkens vliegende inde altoos beroerelijken, vloeyende ende ſeer loſſe bewegelijcke locht, geen ſteerten en hebben waer mede ſy hare vlucht konnen beſtieren ende recht houden. Maer de Vogelen ghebruycken in het vliegen hare ſteerten als een roer om in de loſſe locht hare bewe-

beweginge te beſtieren; gelijck oock eenighe die langhe pooten hebben (als Reygers, Oyvaers, &c.) daer toe mede ghebruycken hare langhe pooten de ſelfde achterwaerdts uyt-houdende in het vliegen.

Inſgelijcks de Viſſchen beſtieren hare beweginge in het ſwemmen met hare vinnen ende aldermeeſt met de ſteerten. Doch de gemelde Dierkens geen ſteerten hebbende, vliegen los, ongeſtadigh ende krom, om datſe zijn als een Schip ſonder roer, ende daerom hare beweginghe niet recht uyt houden ofte beſtieren konnen.

Maer ſal ymandt teghen-werpen, indien dit de ware reden is van de kromme ende irreguliere beweginge deſer Dierkens, ſoo moet volghen dat dit oock in de Menſchen plaets heeft.

heeft. Hier op antwoordt hy aldus.
Ick en ſal hier niet ſegghen van de Menſchen met ſteerten van welcke *Gulielmus Harvæus* gewagh maeckt in ſijne vijfde oeffeninghe van de voortelinge; welckemen gelooft dat leven op het Eylant Borneo, in de plaetſen verre van de Zee gelegen. Want men kan hier tegen-ſtellen de beweginghe der andere Menſchen. Ik en wil ook daer niet op ſtaen, dat in den gangh van de Menſche oock al eenige kromheydt geſpeurt wordt, als blijckt uyt het ſlingheren van hare kleederen, ende indien men nauw acht neemt op de voedt-ſtappen der Menſchen, die door het zandt ofte ſneeuw gegaen zijn. Maer het principaelſte verſchil is hier in gelegen, dat de Menſchen haren gangh veſten op de harde ende onbe-

onbewegelijcke aerde, daar de ghemelde Dierkens van allen zijden in het vlieghen, niet dan met de losse ende ongestadelijck vloeyende locht omcingelt zijn: daerom en konnense soo recht ende vastelijk haren vlucht niet bestieren.

Van de Wormen.

UYt alderley saken komen Wormen voort, als daer zijn alderley Dieren soo kleene als groote, Visschen: uyt alle soorten van boomen, aerdt-gewassen, vruchten, kruyden, ende in alderley deelen der selfde, als bloeysel, bladeren, zaedt, wortelen ende soo voorts. De Wormen worden ook voort-gebracht in ende tusschen de gerren ende minste openingen

gen welcke in de harde ſteenen ende metallen gevonden worden; Item in azijn, verlegen ſneeuw, &c. Uyt de terwe ende ander koorn komen dikmael in een ſeer korten tijt ontelbare duyſenden van Wormen, inſonderheyt ſoo het niet wel droogh opgedaen is. *Aldrovandus* heeft ondervonden dat inde Wormen die uyt de lichamen der levende Menſchen komen, noch andere Wormen gevonden worden.

De oude Boecken worden van ſekere kleene Wormkens dieder uyt voort-komen, gelijck de kleederen van de Motten, verteert. In de Cypreſſen worden de Wormen verhindert te komen door de bitterheydt ende ſtercken reuck: Inſgelijks in de Ceder-boomen, door de ſterken reuk ende

ende verdroogende kracht dieſe hebben, waer doorſe de doode lichamen voor verrottinghe bewaren, ende in teghendeel het ſachte vleeſch der levende lichamen bederven, de ſelfde ſonder pijne uyt-droogende. Den Specht jaeght ſeer neerſtelijck na de Wormen die inde boomen groeyen, ende kloppende met ſijnen Beck, kan hy uyt het geluydt wel onderſcheyden, offer Wormen in ſitten ofte niet, ende of de boomen alreede van binnen eenighſins door de Wormen uyt-geholt zijn. Niet alleen inde aerde ende de locht, maer oock op ende in de wateren, worden menige ontelbare Dierkens gevonden, ende in alderley ſaecken die de Menſchen gebruycken ſelfs oock tot ſpijs ende drank; ſoo datter dikmael veelderley

Dierkens, welcke men noch ſien noch merken kan, inde lichamen der Menſchen ingenomen worden, ſelfs ook door den adem; want de locht ſiet men dikmael krielen van een ontelbare menigte van ſeer kleene Dierkens, welcke met de locht worden in-gehaelt, ende behalven de Dierkens die men eenighſins kan ſien ofte bemercken, zijnder ontwijffelijck noch menige andere in alderley ſaken die men niet ſien en kan dan door vergroot-glaſen, gelijck elders aengeweſen is. Uyt deſe ongedierkens die in peſtilentiale tijden ende andere ongelegentheden, d'een tijt min ende op een ander tijdt meer ghevonden worden, konnen al veel ſiekten ende ongemacken ontſtaen, waer van men de naeſte oorſaken niet wel kan uyt-

vinden.

vinden. Op de ſtaende wateren ſiet men dickmael eenighe ſeer kleene ſwarte ronde Beeſtkens, welcke ſeer ſnellijk ende byna altoos op de wateren bewogen worden. In ſommige wateren zijn kleene Bloet-ſuygertjes welke door hare kleenheyt niet gheſien en worden, ende ſomtijdts van Menſchen ende Beeſten in het drincken, in het lichaem genomen worden; ende *Galenus* maekt ergens indachtigh, dat men in de ghene die bloedt ſpuygen, waer van de oorſake niet en blijckt, op deſe Dierkens behoort acht te nemen. Inde heete wateren welcke op vele plaetſen gevonden worden, zijn mede Wormen, welcke buyten de ſelfde niet en konnen leven.

Van een vremde ſoorte van Spinne-koppen Tarantula *genaemt, ende de wonderlijcke effecten daer van in de gene dieder van gebeten worden.*

DIt is een ſoorte van Spinne-koppen ſeer ſchadelick ende venijnigh, wat grooter dan de ghemeene Spinne-koppen. Hebben aen weder zijden vier pooten, yder heeft vier tuſſchen-leden; hebben oock twee kromme nagelen. Met de vier voorſte pooten gaenſe voorwaerts, met de vier achterſte loopenſe achter uyt. Sy onthouden haer in kromme holen in de aerde, twee voeten diep, in welcke ſy met het achter-lijf in kruypen, met het voor-lijf haer voedtſel daer in treckende, ende ſtoppen den ingangh met ſtroo, om datter locht door

door komen ſoude. Het opper-lijf is aſch-grauw, met twee roode vlecken voor op den rugge: omghekeert zijnde, is den buyck geel, ende het lijf met ſwarte vlecken geteeckent. In den mondt hebbenſe twee kleene ſwarte angeltjes, daerſe mede bijten ende haer ſpijſe vaſt houden; ſy ſpinnen mede hare webben gelijck andere Spinne-koppen, ende eten Vliegen ende Witjes ofte Kapellen van verſcheyden ſoorte. Sy legghen ontrent ſeſtigh Eyeren, ende broedenſe met de borſt uyt; de Jongen die daer uyt voort-komen, draghenſe in haren buyck, tot datſe groot worden.

Haer getempertheyt is, datſe beſtaen uyt een taeye koude natuyrelijcke vochtigheyt. 't Welck blijckt voor eerſt, om datſe langhe weſen

konnen ſonder eten, ſelfs tot vijftig dagen toe; waer toe die koude taeye vocht bequaem is, als die traegh verteert wordt, inſonderheyt door een kleene warmte. Ten tweeden, ſy en doen geen ſchade dan in het heetſte van de Somer, namentlijk in Junio, Julio ende Auguſto, want dan wort door de hitte der landen daerſe ſich onthouden, ende des Somers, haer venijn aengeſet, verdunt ende krachtigh om te beſchadigen; maer in de koude tijden des Jaers ofte in koude plaetſen zijnſe krachteloos. Ten derden, het blijkt uyt de taeye ſterke webben die deſe ende andere Spinne-koppen ſpinnen, datſe veel taeye vocht by haer hebben, waer van ſy deſe webben maecken. Ten vierden, als yemant van deſe Beeſten gebe-

gebeten is, ſoo en openbaert het ſich niet dadelijck maer ſeer traegh, ende vertoont eerſt ten vollen ſijn venijnigen booſaerdige kracht een Jaer daer na op het volkomenſte, als dat taey humeur, nu in het lichaem allengskens verdunt ende tochtig gemaekt is. In het eerſte half Jaer na dat ymandt gebeten is, begunnen ſich wel eenige effecten ende alteratien te openbaren, als loomigheydt des geheeleen lichaems, koude, bevinghe, koortſen, walgen, &c. Maer den heeten tijdt des Jaers weder aenkomende, dan iſt dat ſich ſeer vreemde ende wonderlijcke werckingen vertoonen in de lichamen der gene die in het voorleden Jaer van deſe Beeſtjes ghebeten zijn. Want ſommighe doen niet dan ſingen, ofte lacchen, andere

krijten ofte ſwijghen ſtil; ſommige ſlapen, andere waken geduerighlijk; ſommige zijn met groote droefheydt ende ſchrick bevangen, ende meenen datſe gevangen zijn; andere zijn ſeer woelende offe dul waren, ofte beelden haer in datſe Koningen zijn ende over alles heerſchappye hebben. Eenige doender by, dat die inbeeldinghen haer meeſt aenhanghen, dieſe hadden, alſe eerſt gebeten wierden. In 't gemeen hoorenſe geern op Muſijk-inſtrumenten ſpelen, ende indien den toon wel na haer ongemack geproportioneert is, ſoo beginnenſe ſeer langh te danſſen ende worden door die groote exercitie ende ſweeten datter op volght, allengskens geneſen, alſoo het venijn allengskens meer ende meer verdunt wordt ende

eyn-

eyndelijk uyt het lichaem vervliegt. Maer indien den toon der Musijcke niet wel en is getempert na haer quaet, soo lijdense maer te meer ongemack ende komen niet tot het danssen. Soo datter wel expresselijk Speel-lieden gehouden moeten worden, welcke verstandt ende ervarentheyt hebben, om na proportie de Musijke te matigen ende alsoo haer te genesen. Daer zijnder ook sommige die tot eenighe bysondere coleuren seer gheneghen zijn, d'een tot groen, d'ander tot geel, de derde tot roodt ende soo voorts. De verscheydentheyt deser effecten ontstaet door de groote verschilligheyt vande gematigheden der gene die gebeten zijn ende ook der Dierkens die haer gebeten hebben. Even gelijk de ervarentheyt leert wat

verſcheyden effecten den ſtercken Dranck veroorſaeckt in de droncke Menſchen, na datſe verſcheyden van humeur, aerdt ende getempertheydt zijn. Sommige willen vechten, tieren ende raſen; andere houden haer ſtil, voegen ſich tot ſlapen, ofte worden weemoedigh; ſommige worden joviael, vrolijk, geyl; andere boos, klapachtigh, of weldadigh, roemachtigh ende ſoo voorts.

Ymandt dan wordende ghebeten van deſe Dierkens, ſoo ſteeckt in de wonde een taeye ſlijm, daerſe van gewoon zijn hare webben van te maken. Dit ſlijm dringht allenxkens in het lichaem, door de aderen, zenuwen ende andere deelen, ende wordt allenxkens ſoo verdunt ende aengeſet, dat daer door de geheele geſtalte des bloeds

bloeds ende der geesten ontstelt, vergiftight ende besmet wort: waer uyt dan alle de gemelde werckingen ende onheylen natuyrelijck konnen veroorsaeckt worden: gelijk nader daer van den bysonderen uytlegh kan nagesien worden in het Tractaetjen van die saecken ende tot dien eynde onlanghs uytgegeven door *D. Wolferdus Senguerdius*.

Selfs ook de *Tarantulæ* hebben dien aerdt datse op voorgaende spel der Musijck-instrumenten, na hare wijse beginnen te danssen. De ghemelde effecten worden alleen waer bevonden in *Apulien*, maer daer buyten en hebben de *Tarantulæ* sulcken kracht niet om soodanige wonderlijke alteratien in de Menschen diese gebeten hebben, te veroorsaken. Waer van de

de oorſaek *D. Senguerdius* oordeelt te zijn, niet alleen de hitte van dat Landt, want die en verſchilt niet veel of niet van de andere omligghende Landen, maer inſonderheydt in den byſonderen aerdt ende venijn, het welke die *Tarantulæ* meer hebben dan op andere plaetſen, hoe welſe in gedaente malkanderen ſchijnen gelijck te weſen.

TWEE-

TWEEDE BYVOEGHSEL,

Kortelijck vertoonende eenige byſondere ſaken welke vande voorgemelde, bloedt-looſe ende kleene Dierkens, in de Heylighe Schriften vermelt ende aengheweſen wordt.

ALſoo door de onverwachte doot van S^r. *Joannes Goedaert*, die de voorghemelde Bevindingen heeft uyt-gevonden, ende in het licht gegeven, dit derde Deel ſeer kleen is bevonden, als naeuwlijcks ter degen begonnen, veel min volbracht. Soo iſt dat wy om de gelijckheyt der ſtoffe ende ſaken welke alhier verhandelt worden, ende om de ledige plaetſen te vervullen; eenige aenteykenens-waerdige ſaken

saken sullen daer by-voegen, rakende 't gene in de Heylige Schriften soo des Ouden als den Nieuwen Testaments, vande bloedt-loose Dierkens *Insecta* genaemt ons te kennen gegeven wordt.

Vande Sprinck-hanen.

DE Sprinck-hanen worden by de Hebreen ghenaemt *Arbe* van wegen hare menighte, want daer en is by na geen Dier dat meer in menigte voor-teelt dan de Sprinck-hanen: waerom oock dikmael in de Heylige Schriften een seer groot overvloedich ende ontelbaer getal vergeleken wort by de menighte der Sprinck-hanen. Psal. 105. 34. *Hy sprack ende daer quamen Sprinck-hanen ende Kevers, ende dat*

sonder

ſonder getal. Judic. 6. 5. *Sy quamen gelijck de Sprinck-hanen in menighte, datmen hen ende hare Kemelen niet tellen en konde.* Siet *Exod.* 10. 5. &c.

De Sprinck-hanen werden oock by de Hebreen genaemt *Gob.* van een Arabiſch woordt 't welck beduyt uyt de aerde opkomen; 't welck een eygenſchap is der Sprinck-hanen, volgens het getuygenis van *Ariſtoteles Lib.* 5. *Hiſtor. animal. Cap.* 28. *cum locuſtæ pepereunt, ibi fiunt vermes ovorum ſpecie, qui terra quadam prætenui tanquam membranula ambiuntur, unde evolant.* Dat is, als de Sprinck-hanen geteelt hebben ſoo wordenſe Wormen in de ghedaente van Eyeren, welcke met een dunne aerde als met een kleen vlieſken omringht worden, ende daer uyt komen de Sprinck-hanen uyt Vliegen.

gen. Namelijck teghen den Somer, want den geheelen Winter liggen de Eyeren in de aerde.

Maer het mach ymandt niet ſonder reden vreemt denken dat *Moſes Levit.* 11. den Sprinck-haen ſtellende onder de reyne Dieren welcke de Joden mochten eten; hem telt onder de vier-voetige Dieren, daerſe nochtans ſes voeten hebben: ghelijckſe oock daerom met recht van *Ariſtoteles* onder de ſes-voetige Dierkens getelt wordt.

Antw. Hier op antwoordt (mijns oordeels) ſeer wel den ſeer geleerden *D. Samuel Bochartus in Hiero-zoico ſive de animalibus ſcripturæ*, in het tweede deel, het vierde boeck *Cap.* 1. dat *Moſes* den Sprinck-haen maer vier-voeten toe en ſchrijft, om datter hy maer viere en gebruyckt om te gaen:

maer

maer de twee achterste welcke grooter zijn dan de voorste, ghebruyckt hy om te springen: ende dese noemt *Moses* Schenckelen, de selfde onder de voeten niet rekenende. Soo dat (na sijn oordeel) den Text *Levit.* 11, 21. niet en moet overgeset worden, *het welcke boven aen sijne voeten schenkelen heeft, om daer mede op d'aerde te springen.* Maer aldus, *het welcke boven sijne voeten* (dat is behalven sijne voeten) *schenckelen heeft om daer mede op d'aerde te springhen.* Ende dan is den Text klaer ende accordeert mét de waerheydt der saecke, namelijck dat den Sprinck-haen behalven sijne vier voeten daer hy op gaet, noch twee schenkelen achter heeft, daer hy mede springht, welcke van andere mede onder de voeten getelt worden. Ins-

gelijks tellen de Hebreen de Vliegen onder de vier-voetighe Dierkens, daerſe nochtans ſes pootjes hebben: om datſe de twee voorſte niet ſoo ſeer en gebruycken om te gaen, als wel in plaets van handekens, want ſy alles daer mede verrichten, eten, haer oogen ſtrijken, ende ſoo voorts.

Inſgelijcks mach het vreemt dencken dat *Salomon* ſchrijft vande Sprinkhanen Prov. 30. 27. *De Sprinck-hanen en hebben geenen Koninck: nochtans gaen ſy alle uyt ſich verdeelende in hoopen.* Daer nochtans andere, ende in 't byſonder de Arabiers in 't gemeen, (by welke ſy ſeer wel bekent zijn) getuygen dat de Sprinck-hanen zijn van die ſoorte der Dieren, welke haer Opper-hooft volgen, ende vergadert worden als in een Leger. Want als de eerſte van

plaetſe verandert, ſoo volght alle de reſt. Ende daer den eerſten ſtil houdt, daer nemenſe alle haer verblijf-plaetſe. Hier op antwoordt den voorghemelden *D. S. Bochartus*.

Dat nochtans het waer is 't gene *Salomon* ſeght, dat de Sprinck-hanen gheenen Koningh en hebben, ende dat het echter niet en ſtrijt tegen het gene de Arabiers van haer getuygen. Want dien eerſten dieſe volgen ſoo in het verplaetſen als in neder-ſlaen ende verkieſen van hare ruſt-plaets, en is niet altoos een ende ſelfde Sprinkhaen, welke als haer Opper-hooft daer toe met gemeen verdragh verkoſen is, maer nu d'een, ende dan een ander, na dat het by geval voor-komt, dat deſe of gene in het vliegen de voortocht heeft ende de eerſte geraekt.

De Sprink-hanen zijn ſeer ſchadelijke Dieren, welke den arbeyt van een geheel Landt in weynigh uyren verteerende, de Menſchen dickmael tot ſwaren hongers-noodt dringen. Want ſy en doen niet alleen groote ſchade met het Gewas op te eten, maer verbranden de reſte door het aenraken van hare lichamen; ende haer ſpeecksſel bederft alles: Ja brengen dikmael meer onheyl aen na haer doodt, dan alſe noch leefden: want door haren ſtanck ontſtaet dickmael ſoo quaden peſtilentialen locht, dat menighe duyſenden van Menſchen daer door ſterven, gelijk vele Hiſtorien getuygen. *Oroſius* verhaelt *lib.* 15. dat in het Jaer des Weereldts 3880. in Africa een ontallijke menighte van groote Sprinck-hanen gheweeſt is,

welke

welke alſe alle groenſel hadden afgeeten, inde Africaenſe Zee verſmoort zijn, waer door ſoodanighen ſtanck ende ſieckte ontſtaen is, datter over de dry-mael hondert duyſent Menſchen van geſtorven zijn. Soo datter by na geen verderflijker dieren en zijn dan de Sprinck-hanen, gelijck in de Plagen van Egypten wel is gebleken, onder welcke die door de Sprinckhanen geſchiet is, geene vande minſte geweeſt is. Waer van ſiet Exod. 10. 11. 12. tot vers 20. en vers 15. *Want de Sprinck-hanen bedeckten het geſichte des ganſchen lants, alſoo dat het lant verduyſtert wert, ende ſy aten alle het kruyt des lants op, ende alle de vruchten der boomen, die den hagel hadde overigh gelaten: ende daer en bleef niet groens aende boomen, nochte aende kruyden des velts, inden ganſchen Egypten-lande.*

De Sprinck-hanen maken een ſeer groot geluyt, ſo dat het inde H. Schriften vergeleken wort by het geluyt der loopende waghenen. Siet *Joel* 2. 5. *Apocal.* 9. 9. *Het gedruys harer vleugelen, was als het gedruys der wagenen, wanneer vele peerden na den ſtrijdt loopen.* Want daer zijn die ghetuygen dat haer ghedruys ghehoort kan worden tot de lenghte van ſes mijlen verde. Dit geluydt makenſe alſe eten met hare tanden, ende alſe vliegen met hare vlercken. Daer en boven hebbenſe noch een geſangh over haer, by na gelijck de Krekels, welcke van de Poëten gepreſen wort.

Dit is een wonder in de Sprinckhanen, dat hoewelſe ſomtijdts in ſulken menighte vliegen datſe het licht der Sonne op aerden merckelijk verduy-

duyſteren. Nochtans behoudenſe ſoo in het gaen als in het vliegen, een ſeer pertinente ordre, ſoo dat geene en gaet buyten haren rangh, even als een ſeer wel geordent Leger, daer niemandt buyten zijn gelit ofte rangh en wijckt. Dit heeft ons den ſeer wijſen Koningh *Salomon* aengheweſen *Prov.* 30. 27. ende *Joel Cap.* 2, Als hy de Sprinck-hanen noemt een machtigh volk, dat in ſlag-ordre geſtelt is. Ende vers 7. *Sy ſullen daer henen trecken, een yegelijck in ſijne wegen, ende en ſullen hare paden niet verdraeyen. Oock en ſullen ſy d'een den anderen niet dringen: ſy ſullen daer henen trecken elck in ſijne bane: ende &c.*

Arnobius bedenckende de groote ſchadelijckheyt deſer Sprinck-hanen, loochent datſe van God gheſchapen zijn, 't welck hy ſchijnt ghehaelt te

 heb-

hebben van de *Marcroniten*, welcke alleen de goede ende profijtelijcke dinghen Gode als den Schepper toeſchrijven; ende een ander beginſel verſonnen uyt welke alle quade ende ſchadelijke dingen haren oorſpronck hadden. Doch ſich ſelven bedenckende ſeght, dat hy niet en weet, van wien de Vliegen, Sprink-hanen, Motten ende de andere ſchadelijcke Dieren voort-komen. Daer in teghendeel, het voort-brenghen der Sprinck-hanen Gode wort uytdruckelijck toege-eyghent *Joel* 1. ende 2. Ende ſy worden byſonderlijck Gods heyrleger genaemt, &c.

Het en moet niemant vreemt dencken dat *Matth.* 3. verhaelt wordt dat *Joannes den Dooper* Sprinck-hanen in de Woeſtijne heeft ge-eten. Want ſy wor-

worden *Levit.* 11. ghetelt onder de reyne Dieren welcke de Joden wel mochten eten. Ook warense in Judea seer groot, ende worden van verscheyden volckeren in overvloet tot spijse gebruyckt, gelijck breeder by den voor vermelden *D. S. Bochartus* te sien is. Welcke insgelijcks verhaelt hoe dat de volckeren welcke geerne ende veel Sprinck-hanen eten, de selfde vangen door den roock welcke sy weten te doen opklimmen op de plaetsen over welke de Sprink-hanen moeten vliegen, waer doorse dan in groote menighte ter aerden vallen. Waer op *Joannes* ghesien heeft als hy seght van de Sprinck-hanen die hem in een ghesichte vertoont wierden. Apocal. 9. 3. *Ende uyt den roock quamen Sprinck-hanen op der aerden, &c.*

Het is aenmerkens waerdigh 't gene *Philippus Camerarius* verhaelt in ſijn Hiſtoriſche bedenckingen *Lib.* 1. *Cap.* 13. de *Akridophagi* dat is, Sprinck-haeneters (ſeght hy) zijn een volck van Ethiopien gelijk *Strabo* ende *Diodorus* ſchrijven, ſtootende ende grenſende aen de Woeſtijne, korter dan andere Menſchen, mager ende ſeer ſwart. In de Lente iſſet dat ſekere heete winden uyt den weſten een ontallijke menighte Sprink-hanen uyt de Woeſtijne oplichten ende haer toebrengen, welke ſy ſouten ende voor leckere koſt bewaren, hebbende geen ander eten haer leven langh. De outſte onder haer en leeft niet boven de veertigh jaren. Hare doodt is ſeldtſaem. Want haren ouderdom aenkomende, ſoo groeyen in hare lichamen

men ghevleugelde Luysen van verscheyden gedaente, yselijck om sien ende stinckende, die in korten tijdt haer den buyck op-eten, daer na de borst, ende daer na het gansche lichaem. Dese sieckte begint met een ghejeucksel doch met pijne vermenght, &c.

Vande Byen.

DE Byen onthouden haer ontrent de Bloemen, maer en raken geen doot vleesch aen, noch bloet of vet van eenige doode Dieren: oock en konnense den swaren reuk of stanck der doode lichamen niet verdragen, want sy worden door rook ende stank gedoot. Ende daerom alser een Bye sterft, soo brengense hem dadelijck buyten, om geen stanck te veroorsa-

ken.

ken. Hier uyt ontſtaet nu een vrage, hoe dat het accordeert met deſe natuyre der Byen 't gene men leeſt Jud. 14. 8. *Ende na ſommige daghen quam hy* (namelijck *Simſon*) *om haer te nemen: doen week hy af om het aes des Leeuwen te beſien: ende ſiet een Byen-ſwerm was in het lichaem des Leeuwen, met Honingh.*

Hier op antwoordt den geleerden *D. Samuel Bochartus* in ſijn *Hiero-zoico*, dat na ſommige dagen daer te ſeggen is niet na eenighe weynighe daghen, maer na een jaer, ſoo dat al den ſtank ende 't vleeſch van den Leeuw doen al vergaen is gheweeſt, ende datter niets en is overgebleven dan het gheraemte der beenen, in welcke den ſwerm-byen ſich onthouden heeft, gelijk de Hiſtorien inſgelijcks verhalen dat de Byen haer ſwerm hebben neder-

neder-ghestelt in het gheraemte des hoofts van *Onesilus* ende in het graf van *Hippocrates*. Ende seght *Bochartus* dit en moet niemandt vreemt dencken, want na de gewoonelijcke manieren van spreken by de Hebreen seer ghebruykelijk, soo wort het woort dagen, of eenige dagen dikmael genomen voor een jaer: als onder anderen te sien is. Levit. 25. 29. *In een vol jaer sal sijne lossinge wesen.* In het Hebreeus staet *dagen*. Ende aen den kant seggen onse Oversetters, dat het woordeken daghen voor een volkomen jaer genomen wordt. Gelijck mede Exod. 13. 10. 1 Sam. 1. 2. en 27. 7. Jud. 11. 40. *Dat de Dochters Israels van jaer tot jaer henen gingen.* Eygentlijck staeter in het Hebreeus van dagen tot dagen. 1 Sam. 2. 19. *Ende bracht hem*

dien

dien van jaer tot jaer. Eygentlijk staeter van dagen tot dagen, ende soo voorts.

Het en behoeft niemant seer vremt te denken datmen leest Exod. 23. 28. *Ick sal oock Horselen voor u aengesichte senden: die sullen van voor uwen aengesichte uytstooten de Heviten, de Canaaniten ende de Heviten.* Hoewel dese Horselen maer kleene gheringe Dierkens zijn ende een soorte van wilde Vliegen. Want daer zijn vele Historien ende Exempelen, welcke bevestighen dat verscheyden volckeren, door verscheyden soorten van seer kleene Dierkens ganschelijk verstooten ende van hare plaetsen verdreven zijn. Als van de Kick-vorssen de volckeren genaemt *Autariatæ* ende eenige *Francoisen.* Door de Muysen de *Abderiten* en *Troes* ende ook in Italien eenige volkeren. Item

eenige

eenige volkeren ende steden zijn verjogen door de Scorpioenen, Muggen, Konijnen, Sprinck-hanen, ende diergelijke ongedierten; gelijk wy breeder hebben aengewesen in *Physiologia Sacra*, ende te sien is by den geleerden *D. Bochartus* in sijn boek te vooren aengetogen. Welke ook verhaelt datter eenige plaetsen zijn, daer geen Menschen en konnen inkomen, van wegen de over-groote menighte van Byen.

De Muggen zijn een schrick voor de Olyphanten, want hy vreest datse hem in de snuyt ofte in de ooren sullen vliegen; ende daerom zijnse dikmael gedwongen haer gansche lijf in het water te dompelen, om de Muggen quijt te worden. Insgelijcks zijn de Muggen een schrik voor den moedigen

digen Leeuw, want ſy quellen hem ſoo aen de oogen, dat hy door het onverdraegelijck jeucken der ſelve, met ſijne klaeuwen ſijne ooghen ſeer beleedight, ja ſomtijdts bederft ofte uyt-haelt. De Egyptiſche Boeren welke in de vlacke Landen woonen, daer veel Muggen zijn, moeten al-temet gaen ſlapen op ſeer hooge plaetſen, daer de Muggen door den windt verhindert worden by te komen. Soo weet God wonderlijck niet alleen de Menſchen, maer de grootſte, ſterckſte ende moedighſte Dieren, door de kleenſte ende gheringhſte te dwingen ende te bederven.

Vande Mieren.

ENde dat meer is, de H. Schriften ſtellen ſelfs van deſe geringe Dier-

kens

kens den Mensche voor, om hem te leeren wijs worden, ende hoe dat hy voorsichtilijck sal handelen, ende tot een overtuyginghe van vele, welcke in verscheyden gelegentheden dwaser ende erger zijn dan dese gheringe Beestjes. Prov. 6. 6. 7. 8. *Gaet tot de Miere ghy Luyaert: siet hare wegen ende wort wijs: de welcke geen overste Amptman, nochte Heerscher hebbende, haer broot bereydt in den Somer, hare spijse vergadert in den Ooghst.* Ende Cap. 30. 24. 25. *Dese viere zijn van de kleenste der Aerde: doch de selfde zijn wijs, met wijsheydt wel versien: de Mieren zijn een onsterck volck, evenwel bereyden sy in den Somer hare spijse, &c.* Ende sekerlijck alsmen hare wegen dat is maniere van doen, ende wercken wel aemerckt, soo kan een Mensch verscheyden nutte opmerc-

kingen ende leeringen tot navolginge van de Mieren leeren. Want vooreerſt, ſy gaen alle langhs een ende ſelfde wegh, ſoo dat door lanckheyt van tijden men ſien kan dat de ſteenen eenighſins afghenomen zijn ende datter een beſcheyden onderſcheyt kan beſpeurt worden tuſſchen den wegh dieſe begaen hebben ende de andere plaetſen, ſoo datſe haren wegh eenigſins banen ende effenen gelijck *Plinius* verhaelt.

Ten tweeden, die ledig zijn wijcken altoos van ſelfs ende ghewilligh-lijk voor de gene die geladen komen. Ten derden, de laſten die haer te groot ende te ſwaer zijn brekenſe in verſcheyden ſtucken om te beter te konnen dragen. Indien ſy eenige ſien die verlegen zijn ofte ſwaer geladen, die

die komenſe te hulpe: gelijk *Plutarchus*, *Ælianus* ende andere getuygen. Ten vierden, ſy weten onder de aerde ſeer bequame ende verſcheyden kamerkens ofte vertrecken te maken, daerſe in den winter in blijven, ende in welcke ſy hare vergaderde ſpijſe bewaren. Indien daer yets van nat is geworden, dat brengenſe met ſchoon droogh weder in de open locht ende droogen het in de Sonne. Sy weten ook met hooghten ende dijcken hare wooningen tegen het water te bevrijden, ende eenige dieper plaetſen uyt te hollen, daer het water dat noch indringht (door hare dijken ende omgedraeyde loop-grachten,) mach in ſacken. Sy maken voorts dryderley vertrecken; in het eene onthouden ſy haer by malkanderen: in het twee-

de bewarenſe hare vergaderde koſt; in het derde begravenſe hare dooden, ende bedeckenſe met de peulen van het graen datſe eten. Hare vertrecken ſcheydenſe van een met een heyminghe ofte wijſe van omtuyninge; ende op dat andere Dierkens daer niet lichtelijk inkomen ſouden, ſoo en gaenſe daer niet in door rechte wegen, maer door veelſins ghedraeyde ende kromme omloopen ende loop-grachten. Dit ſelfde doenſe oock alſe haer verbergen in eenige muyren ofte hooge ende ſteyle plaetſen, want anders ſouden eenen rechten opgank haer te ſwaer ende te moeyelijk zijn, inſonderheyt alſe wel geladen komen.

In het arbeyden verdeelenſe onder malkanderen hare werken, ſulks dat yder weet wat hy te doen heeft, ghelijk

lijk het by de Byen toe-gaet: maer in dese Mieren merkt *Salomon* aen dat dit een grooter wonder is, om datse geenen Oversten en hebben, welke over haer bevel voert, gelijk de Byen doen ende vele andere Dierkens, maer by de Mieren doet yder sijnen plicht van selfs sonder bevel of ontsagh van eenigh Opper-hooft.

Daer-en-boven hebbense dat beleydt datse het Graen byten op die plaetse daer het ghewoon is uyt te schieten, op dat het soo licht teghen de Lente niet en soude uyt-schieten ende bederven. *Ambrosius* ende *Epiphanius* getuyghen dat de Mieren sekerlijck te voren gewaer worden of het droogh of vochtigh weder sal maken; want alse haer kost uytbrengen om te droogen, ende soo lange sy dat doen,

en ſalmen gheen reghen vernemen; maer alſe dat weder inbrengen, volgter ghemeenlijck regen, namelijck in dienſe dat wegh-brengen eer het genoegh gedrooght is.

De Mieren zijn in het verſamelen van haer voor-raedt ſeer neerſtigh. Soo datſe niet alleen by dagh en werken, maer oock by nachte als het klare Mane-ſchijn is, maer met een duyſtere Mane ruſten ſy des nachts. Sulcks dat *Cleanthes* deſe Dierkens de reden heeft toegeſchreven; *Cicero mentem* dat is, verſtandt; *Celſus* een ſoorte ofte wijſe van t'ſamen-ſpraecke met malkanderen; *Plutarchus* het zaet van alle deughden. Ende *Salomon* telſe Prov. 30. 24. *Onder de vier kleenſte Dieren der aerde, doch die wijs zyn, ende met wijsheydt wel verſien.* Hier van geeft *Ariſto-*

Ariſtoles Lib. 2. de part. animal. Cap. 4. Deſe reden. *Eorum animalium ſenſus facilius moventur, quorum humor tenuior ac purior eſt. Ideoque nonnulla ex iis animalibus, quæ ſanguine carent, animum habent ſagaciorem nonnullis, quæ ſanguinem habent, ut apes & fornicarum genus.* Dat is, de zinnen van die Dieren worden alderlichtſt bewogen, welckers vochtigheyt alderdunſt ende ſuyver is. Ende daerom zijnder ſommige Dieren welke geen bloet en hebben, die vernuftiger zijn dan die bloet hebben, ghelijck de Byen ende de Mieren.

Hoewel de Mieren ten aenſien van andere Dieren ſeer ſwack zijn, nochtans zijnſe in haer ſelven aengemerkt ſeer ſterck. Want ſy draghen ende ſlepen laſten wegh die veel ſwaerder (ja eens ſoo ſwaer) dan ſy ſelfs be-

vonden worden. Siet verder in *Hierozoico D. Bocharti.*

Vande Scorpioenen Apoc. 9. 10.

APocal. 9. 10. *Ende sy hadden steerten den Scorpioenen gelyck, ende daer waren angels in hare steerten: ende haer macht was de Menschen te beschadigen vyf maenden.* Dit accordeert seer wel met de natuyre der Scorpioenen. Want des Winters zijnse krachteloos ende en konnen de Menschen niet beschadigen; maer des Somers verwecken de steken diese geven met hare steerten, een onverdragelijke ende doodelijcke pijne, niet alleen in de Menschen, maer in de Oliphanten, Leeuwen, Kemels ende andere Dieren; soo dat de grootste, sterkste ende uytnemenste Dieren door dit kleen ende

seer

ſeer geringh Dierken ten hooghſten beſchadight worden.

De plaetſe daer den Scorpioen den Menſch geſteken heeft, (ſegt *Dioſcorides*) wordt ontſteken, hart, roodt, ende gheſpannen; ende den Menſch wort ſomtijts brandende heet, ſomtijts ſeer kout, met bevinge. Als den Scorpioen die geſteken heeft, om-ſtucken wordt gevreven ende op de wonde gheleght, ſoo gheneeſtſe daer door. Ook Maekt men van de Scorpionen een olye, welke over het herte, ende de ſlagh-aders van het hooft, handen ofte voeten geſtreken zijnde, niet alleen tegen dit venijn der Scorpioenen, maer alle ander venijn een ſterck tegen-gift is.

Daer is oock een ſoorte van Scorpioenen in het Water ofte de Zee,

welckers angel niet en is inden ſtaert, maer in het hooft, ende door het ganſche lichaem verſpreyt.

Om wat redenen Lev. 11. *eenige Dieren volgens de Moſaiſche Wetten reyn ofte onreyn verklaert werden?*

VAn dit onderſcheydt der Dieren in reyne ende onreyne, werden by de Godſgeleerde als oock andere, verſcheyden reden gegeven. Want voor-eerſt, heeft dit onderſcheydt gedient om de Joodſche natie als een byſonder volck Gods, van hem door een byſonder Genaden-verbont aengenomen, van de andere Heydenſche volckeren af te ſonderen. Volghens het gene wy daer van leſen Levit. 20. 26. *Ghy ſult my Heyligh zijn, want ick de Heere ben Heyligh: ende ick hebbe u van de volcke-*

volckeren afgesondert: op dat ghy myne soudet zijn. Ende daerom is dese Wet en dit onderscheyt der reyne Dieren welcke de Joden vermochten te eten, ende de onreyne van welcke sy haer moesten onthouden, nevens de andere Ceremoniele Wetten door *Mosem* gegeven afgeschaft, soo haest door de roepinge der Heydenen tot de algemeene Kercke Christi, (welcke uyt alderley volckeren ende plaetsen des Weerelts sonder uytsonderinge moeste vergadert worden, door de verkondinge des Heyligen Euangelii;) den scheydt-muur tusschen de Joden ende Heydenen is wegh-genomen. Gelijk het selfde *Petro* door een Hemels gesichte vertoont ende aengewesen is *Actor.* 10.

Ten tweeden, in de onreyne verboden

boden Dieren zijn verscheyden quade eygenschappen ende manieren, van welcke God sijn volck heeft willen een afkeer doen hebben; want sommige zijn seer onreyn als de Verckens; andere wreedt ende gulsigh van eten, gelijck die by den roof ende vleesch van andere Dieren leven; andere zijn misprijselijk om haer bedriegelijcken ende loosen aert, ofte om hare loomheyt, traegheydt, vreesachtigheydt, te groote geyligheyt, trotsheyt ende soo voorts. In tegendeel worden de Dieren voor reyn verklaert welcke herkaeuwen, waer door het overleggen ende herkaeuwen ofte neerstigh bedenken des Goddelijcken Woorts, als een Geestelijcke spijse der Zielen, ons bevolen wordt Psal. 1. *Welgelucksaligh is den Man welckers lust is in de Wet*

des

des Heeren , ende hy overdenckt ſyne Wet dagh ende nacht.

Inſgelijks zijn de Dieren reyn verklaert welcke de klaeuwen verdeelen in tween, waer door de gaven van diſcretie, beſcheydentheyt ende behoorlijck alle dinghen te konnen onderſcheyden, aengepreſen wordt. 1 Corinth. 2. 15. *Doch de Geeſtelijcke Menſch onderſcheyt wel alle dingen, maer hy ſelve en wordt van niemandt onderſcheyden.* Hebr. 5. 14. *Maer der volmaeckten is de vaſte ſpyſe, die door de gewoonte de ſinnen geoeffent hebben, tot onderſcheyt beyde des goedts ende des quaets.*

Ten derden, daer zijn vele Dieren verboden ende voor onreyn verklaert om datſe tot de geſontheyt ende goede gematigheyt des lichaems ondienſtigh waren, of immers ſoo bequaem niet

niet als andere. Gelijk dan ook al te gemeenen gebruyk van ſommige beeſten, niet alleen de geſontheydt ſeer nadeeligh is, maer ook een indruck ende inclinatie geeft tot quade manieren ende verkeerde herts-tochten, gelijck de bevindinge leert dat door het eten van bloet van Katten, Honden ende andere Beeſten, de Menſchen van haren booſen aerdt eenige gemeenſchap krijgen. Gelijck men ſiet dat door de bete van een dullen Hondt, de Menſchen diergelijke dulligheyt overkomt, als in die Honden bevonden wort van welke ſy gebeten zijn. Den Nacht-uyl is verboden, om te toonen dat het in den Menſch een verfoeyelijcke ſaek is, van den dagh ſijn nacht, ende van den nacht den dagh te maken, als de gene doen die gant-

gantſche nachten door-brengen met debaucheren, ende werken der duyſterniſſe te plegen. Den Egel alleſins ſcherp ſtekende, vertoont den aerdt van een bitſig, ende vinnig Menſch, met welck het ſeer moeyelijck ende gevaerlijck is te handelen.

Ten vierden, door dit onderſcheyt der reyne ende onreyne Dieren heeft Godt de Joden willen leeren een verfoeyen te hebben van de Afgoderyen der Egyptenaren onder welke ſy geleeft hebben, ende vande andere Heydenſche Volckeren. Want onder de Dieren welcke den Joden verboden ende voor onreyn verklaert zijn, wordender verſcheydene gevonden, welke de Heydenen ofte als Goden eerden, ofte immers hare Goden op-offerden. De Joden en mochten geen

bloedt eten van eenige Dieren, voor eerst, om dat de ziele ende het leven der Dieren in het bloedt is, ende derhalven om dat het een gedaente van wreetheyt heeft, het bloedt te eten. Deut. 12. 23. *Alleen houdt vaste, dat ghy het bloedt niet en etet: Want het bloedt is de Ziele: daerom en sult ghy de Ziele met het vleesch niet eten: ghy sult dat niet eten: op de Aerde sult ghy het uyt-gieten als water.* Ten tweeden, het bloet heeft God den Joden so ernstelijk verboden te eten, om dat de Heydenen van het bloedt harer Offerhanden aten, en meenden dat het den Goden alder-aengenaemst was. Om de selfde reden en mochten oock de Joden geen Dieren eten die geworgt ofte in haer bloet gestikt waren, om dat het bloet van haer vleesch niet behoorlijk afgescheyden en was.

Ook

Ook en mochten de Joden het vet der Offerhanden niet eten, want het wiert ter eeren Gods verbrandt; ten anderen het vet der Beeſten is haer verboden, om dat het (gelijck mede bloedt) geen goedt voedſel en geeft; ende voort oock, om dat de Heydenen gewoon waren het vet te eten ter eeren van hare Afgoden. Dit onderſcheydt tuſſchen de reyne ende onreyne Dieren is niet alder-eerſt door *Moſem* in-gevoert, maer is al in ghebruyk geweeſt voor den Sunt-vloet, als blijkt Geneſ. 7. 2. *Van alle reyn Vee ſult ghy tot u nemen ſeven en ſeven, het Manneken ende ſijn Wyfken: maer van het Vee dat niet reyn en is, twee, het Manneken ende ſijn Wyfken.* Siet hier van breeder *in Noſtra Phyſiologia Sacra ad* Lev. Cap. 11.

Vande Spinne-koppen.

DE Spinne-koppen hebben acht pooten ende in de ſelfde dry leden ofte t'ſamen-voegingen. Haer venijn en ſchieten ſy niet met ſteken gelijck de Scorpioenen, maer met bijten.

Aldrovandus heeft geobſerveert de Eyeren van de Spinne-koppen, ende heeftſe bevonden te zijn menighvuldigh in getal, blaeuw-achtigh met kleene vlecken beſprenght, ende van malkanderen verdeelt, ſacht en taey. Hy heeft geſien dat uyt een Ey by na ontelbare Jonge Spinne-koppen voort-quamen, ſoo kleen datmenſe naeuwlijks konde ſien, welke nochtans dadelijck gingen ſpinnen, ſoo haeſt alſe uyt de Eyeren ghekropen waren.

waren. Den ſelfden *Aldrovandus* heeft oock geobſerveert dat onder aen den buyck van een Spinne-kop een ſeer groote menighte van Eyeren lagh, welcke ſoo kleen waren als de alderminſte *atomi* ofte ſierkens diemen vinden kan; ſoo dat deſe Dierkens ſeer vermenighvuldighen in haer voortelinge. *Strabo* verhaelt in ſijn ſeſthiende Boeck dat over Lybien een verlaten en woeſt Landt is, 't welck treffelijcke weyden heeft, maer datſe van de Menſchen verlaten zijn door de menighte der Spinne-koppen ende Scorpioenen.

De Spin-konſt deſer Dierkens is ſeer wonderlijck ende aenmerckens waerdigh, gelijck *Salomon* uytdruckt Proverb. 30. 24. *Deſe viere zyn van de kleenſte der aerde: doch de ſelfde zyn wys,*

met wysheydt wel voorsien. Vers 28. *De Spinne-koppe grypt met de handen, ende is inde paleysen der Koningen.* Want voor eerst, daer is gheen plaets voor dese Dieren verborgen, allesins wetende haer in te dringen selfs in de hooghste en voordeftigste plaetsen van alderley gebouwen. Ook is in haer een onvermoeyelijke neerstigheyt om gestadiglijck hare netten te maken ende te vermaken soo haest alse eenighsins verstelt ende ghebroken zijn. Ten tweeden, het is een wonder datse de draeden van hare netten soo sterck weten te maken, datse niet lichtelijk en breken door den windt of regen, ofte stof datter op vlieght; oock wetense met haer gansch lijf sich langhs de selfde van om hoog tot op de aerde te laten neder-vallen sonder datse

eenighſins breken. Ten derden, na datſe vele rechte linien hebben ghemaeckt ſoo ſtellenſe in de ſelfde het *center* ofte middel-punt, ende maken daer rontom vele circkelen vaſt aen de ghemelde rechte draeden; deſe circkels zijn dicht by een ontrent het *center* ofte middel-punt om de ſterckte des wercks te geven, maer verde daer van ſtaen deſe circkels wijder van malkanderen. Ten vierden, ſy weten haer in een hol ſeer heymelijck te verbergen, in welcke ſy ſeer liſtelijck ende neerſtelijck wacht houden, om te vernemen offer in haer netten geen Vliegkens of andere Dierkens komen, welcke ſy tot voedtſel gebruycken; ende ſoo haeſt ſy yets vernemen, komenſe dadelijk uyt hare ſchuyl-plaetſen te voorſchijn, bijten de Vliegkens

doodt ende brengenſe in haer ſchuyl-plaetſe. Somtijts onthouden ſy haer in het *center* ofte middel-punt van hare netten, om haer aes te vanghen, om datſe weten, datſe van byna van allen zijden even na by zijn, om dadelijck aen te vatten 't gene ſy in haer net-garen gevangen hebben. Eenighe zijn niet te vreden met hare netten te ſpannen op hope van goeden vang; maer ſpinnen ook voor ofte ter zijden hare netten een breet en wel door-vlochten werk, op dat de Dierkens die over ofte voorby de netten vliegen, in deſe plaetſe mochten verwert ende ghevangen worden. Soo haeſt en iſſer niets aen hare netten verbroken ofte vermaken het dadelijk, inſonderheyt alſer regen voor handen is, op dat het geheele werk geen perijkel en lyde.

Waerom

Waerom de Tooveraers van Egypten niet en hebben konnen Luyſen voortbringhen?

MEn leeſt *Exod.* 8. dat als *Aaron* uyt het ſtof Luyſen hadde voortgebracht, dat vers 18. *De Tooveraers van Egypten ook alſoo deden* (dat is, poogden te doen met hare beſweeringen ende tooveryen) *op datſe Luyſen voortbrachten, doch ſy en konden niet: ſoo waren de Luyſen aen de Menſchen ende aen het Vee. Doe ſeyden de Tooveraers tot Pharao, dit is Godts vinger.* Yemant mach hier niet ſonder reden vragen; aenghesien te vooren *Cap.* 7. *ende* 8. verhaelt is, dat als *Aaron* ſijnen Staf in een Drake verandert hadde, dat de Tooveraers dat insgelijks deden: Item als *Moſes* ende *Aaron* het water in bloedt veranderden,

den, dat de Tooveraers ook ſoo deden. Item als *Aaron* Vorſſchen dede voortkomen, dat de Tooveraers door hare beſweeringhen oock Vorſſchen over Egypten-landt deden opkomen. Waerom (ſegge ick) datſe niet ſoo wel konden Luyſen voort-brengen, als de voor-gemelde wonder-werken nabotſen? ſommighe geven hier van een valſche ende beſpottelijke reden, namentlijk om dat den Duyvel niet en kan Dieren voortbrengen die minder zijn dan een Gerſten-graen. Andere datſe wel diergelijcke Dierkens voort-ghebracht hebben de Tooveraers, maer datſe geen angels en hadden ende niet en konden ſteecken. *D. Rivetus* toont beter, dat *Moſes* met dit verhael niet anders en heeft willen te kennen geven, als datſe verhindert

dert geweeſt zijn, met hare bedriegeryen in dit werk, als voor deſen te konden voortgaen, gelijkſe dan ook te vooren geen eygentlijk genoemde wonderen gedaen hadden, maer alleenelijk in ſchijn, gelijk de Guychelaers gewent zijn: want eygentlijck genoemde wonderen kan God alleen doen, ghelijck wy breeder beweſen bebben in *Phyſiologia Sacra.* Doch in dit ſtuck zijnſe opentlijck ten toone geſtelt geweeſt, ende tot ſchande gebracht, gelijk dan mede daer in, datſe niet en konden met alle hare guycheleryen verhinderen, dat ſy ſelve niet ſoo wel als andere, met de plagen ende ſweeren geſtraft wierden. Want daer ſtaet *Exod.* 9. 11. dat de Tooveraers voor *Moſe* niet ſtaen en konden van wegen de ſweeren: want aen de

Tooveraers waren ſweeren, ende aen alle de Egyptenaren.

Het Hebreeuws woordt *Cinim*, het welke overgeſet ſtaet in de Franſche, Latijnſche ende onſe Nederduytſche Bybels *Luyſen*, beteeckent (ſoo den geleerden *Fagius* meent) een ſoorte van kleene Beeſtjes die ſeer moeyelijk zijn niet alleen in het doorſteken ende quetſen van de huydt der Menſchen, maer oock om datſe in de neuſgaten ende ooren door-dringen. *Origines* ſchrijft dat het zijn geweeſt Dierkens die vlogen, doch ſoo kleen, datſe niet en konnen dan van de gene die een ſeer ſterck ende ſubtijl geſichte hebben, geſien worden: datſe nochtans ſittende op de lichamen der menſchen, den huyt ſeer fel door-boren, ſulcks dat menſe eer ende meer door

het

het pijnelijck gevoelen dan door het gesichte kan gewaer worden. *D. Rivetus* oordeelt (mijns bedunkens wel) dat aengesien dese Dierkens niet alleen de Menschen, maer ook alderley Vee plaeghden, dat het niet en zijn geweest ordinaire ofte gemeene Luysen, maer een bysondere soorte, welke niet alleen beten of staken, maer welke tot het vleesch door-drongen ende daer aen bleven hangen.

Uyt dese Historie kan men aenmerken. Eerst, datter niets soo kleen en is of het kan den Mensch bederven; niet soo veracht, of het kan den hoogmoet der trotste ende wreetste Menschen verbreken. *Antiochus Epiphanes*, *Pherecides*, *Herodes Ascalonita*, *Maximinus* ende andere zijn door de Luyssieckte vergaen. Ten tweeden, daer

en kan by na gheen bequamer noch ſwaerder ſtraffe den godlooſen overkomen om haren hooghmoet te dempen, dan datſe door de alder-geringſte ende verachſte dingen geplaeght worden. Het ſpeet *Abimelech* ſoo dat hy door een Vrouw ſijn doodt-wonde ghekregen hadde, dat hy ſijn knecht verſocht, dat hy hem doch wilde dooden, op dat hy den naem ſoude eenighſins ontgaen, dat hy door een Vrouwe om het leven ghebracht was. Ten derden, hier uyt blijckt hoe ganſch niet ende ydel al de pracht, macht, wijſheyt ende hooghmoedt der grootſte tyrannen ende Koningen is, welcke dickmael door ſeer gheringhe, ongeachte ende onbedachte middelen geſteuyt ende vernietight werden. Gelijck dan de Hiſtorien
ende

ende menige ervarentheydt geleert hebben, dat de grootste velt-slagen, zee-slagen, disseynen, voornemens, aenslagen, ende toerustingen, door seer geringe saken, voor-vallen, ende tusschen - komende kleenigheden, (daer niemant op hadde gedacht, ende welcke oock niet en konnen werden voorsien ofte voor-komen) zijn tot niet verdwenen ende vernietigt. Als door windt, mist, vliegende stof, onweder, schrick sonder oorsaeck, valsche inbeeldingen, abuysen ofte misverstanden, die op ontelbare manieren konnen voor-vallen; ende menige andere dingen meer, welke onder de macht of beleydt van niemant konnen ghebracht worden. Waerom den Psalmist inden tweeden Psalm seght van het woeden der Heydenen, het

het bedencken der Volckeren, toe-
ruſtinghen der Koninghen, ende be-
raetſlagingen der Vorſten. *Vers* 4. Die
inden Hemel woont ſal lacchen, de
Heere ſalſe beſpotten. Dan ſal hy &c.
Job 5. 12. Hy maeckt te niet de ghe-
dachten der arghliſtinghen, dat hare
handen niet een dingh uytrechten.
Hy vanght de wijſe in hare arghliſtig-
heydt: dat den raedt der verdraeyde
gheſtort wordt. Des daeghs ontmoe-
ten ſy de duyſterheydt: ende gelijck
des nachts, taſten ſy in den middagh.
Pſal. 33. 10. De Heere vernietight
den raedt der Heydenen, hy breeckt
de gedachten der Volckeren.

Dat in de Heylighe Schriften, de Beesten ja oock de geringhste, voorgestelt werden om de Menschen wijsheyt te leeren ende te overtuygen van sijnen schuldigen plicht.

DE H. Schriften brenghen meermalen by het doen ende voorbeeldt der Beesten, selfs der kleenste ende geringhste, om de Menschen wijsheydt te leeren ende van sijnen schuldigen plicht te overtuygen; gelijck van de Mieren te voor aengewesen is uyt *Prov.* 6.6. Gaet tot de Mieren ghy Leuyaert: Siet hare wegen ende wort wijs: de welke, &c. ende *Cap.* 30. *vers* 24. 25. 26. 27. 28. in de Sprink-hanen, Spinne-koppen, ende Mieren. By welke dan ook gevoeght worden de Konijnen vers 26. *De Konijnen*

nijnen zijn een machteloos volk: nochtans stellen sy haer huys in den Rotz-steen. 't Welk moet verstaen worden van sekere slag van Muysen genaemt *Bergh-muysen* of *Beer-muysen*, zijnde een vier-voetigh gedierte van groote als een Egel, ende van gestalte als een Muys ende Beer, woonende inde holen der Steen-rotzsen, seer veel gevonden in Palestina.

Sy weten hare holen seer behendig met aerde te sluyten, op datse niet bekent en mochten werden. Des daeghs onthoudense haer inde holen; by nacht, 's morgens ende des avonts loopense op de jacht om haer voetsel te soeken. In Spangien is somtijts soo grooten menighte van Konijnen geweest, datse den geheelen Ooghst bedorven hebben. *Plinius* verhaelt uyt *M. Varro* dat een geheele stadt in Spangien

gien door de Konijnen onder-graven ende in-gestort is.

Esai. 1. leert ende overtuyght den Propheet de Joden door en Osse ende Ezel. Vers 3. *Een Osse kent sijnen Besitter, ende een Ezel de kribbe sijnes Heeren: maer Israel en heeft geen kennisse, mijn volck en verstaet niet.* Want beyde dese Dieren, hoe-wel d'een meer als d'ander, zijn bot ende van ongelijk minder vernuft dan vele andere, soo minder als meerder: nochtans vindt men in haer eenighsins de ghedaente ofte indruck van erkentenisse, 't welk selfs in vele Menschen niet bespeurt en wordt. Ook schijnter in de Ezelen al redelijcke geheugenisse te wesen, want hy vreest gemeenelijck ende schrickt altoos als hy komt op een plaets daer hy te voren ghevallen

 is ge-

is geweeſt. Ten derden, den Ezel is ſeer verdraeghſaem in het dragen ſelfs van al te ſware laſten, item in het verdragen van ſlagen, ende is oock met ſeer ſlechte ende geringe ſpijſe te vreden. Daerom wort *Iſaſchar Geneſ.* 49. Inde zegeningen ende voorſeggingen des Patriarch *Jacob* vergheleken by eenen Ezel. Te kennen gevende, dat ſijne Nakomelinghen liever ſouden ſware laſten draghen, ende groote ſchattingen betalen, dan ſich met de wapenen ende den onſekeren Oorlogh behelpen.

Deut. 22. leſen wy dat Godt door een expres bevel den Joden verboden heeft een Os te gelijck met een Ezel tot het wercken aen te ſpannen, ofte te ſamen te voegen: vers 10. *Ghy en ſult niet ploegen met eenen Oſſe ende met ee-*

nen Ezel te gelijck. Waer door niet alleen (gelijck *D. Calvinus* oordeelt) te kennen wordt gegeven, dat men oprecht, ende eenvoudigh moet wesen, ende de waerheyt ende deught suyver ende onvermenght moet poogen te bewaren: (want den Os was een reyn, doch den Ezel een onreyn Dier.) Gelijck dat schijnen de twee andere wetten mede aen te wijsen welcke by de voor-gemelde gestelt worden. Deut. 22. 9. *Ghy en sult uwen Wyngaert niet met tweederley bezaeyen.* Ende vers. 11. *Ghy en sult geen Kleedt van vermenghde stoffen aentrecken: Wollen ende Lynen te gelyck.* Maer God verbiet met een Osse ende Ezel te gelijck te ploegen, om dat den Osse veel moediger ende stercker is dan den Ezel, waer door dan den Ezel gelijck met

 hem

hem aen-ghespannen zijnde, noodtsakelijck soude overlast lyden ende overvallen worden.

Exod. 13. Heeft God een wet gemaekt, dat hoewel de eerst-geborene der Dieren den Heere moesten gheheylight worden, datmen nochtans den eerst-gheboren des Ezels Gode niet en soude op-offeren, maer lossen met een Lam, of andersins den necke breken. Waer door niet duysterlijck wort aengewesen, dat de Menschen die bot, leuy, traegh, achteloos ende vergeetachtigh zijn, Gode in sijnen Heyligen dienst onaengenaem zijn.

Jerem 8. Overtuyght den Propheet ende leert de Joden door vierderley andere Dieren, Vers 7. *Selfs een Oyevaer aen den Hemel, weet syne gesette tyden, ende de Tortel-duyve, ende Kraen,*

ende Swaluwe, nemen den tydt harer aenkomste waer: maer mijn Volck en weet het recht des Heeren niet. Want soo haest alse ghewaer worden dat den Somer naeckt, soo vergaderense by een ende vertrecken alle gelijck, ende op een ghesetten tijdt, na andere plaetsen, daerse dan weten dat voor haer bequaem voedsel ghevonden wort: insgelijcks alse bemercken dat den Winter voor handen is, soo vergaderense weder alle by malkanderen ende vertrecken gesamentlijck op eenen ende selfden tijdt na andere warmer Landen, daerse weder den Somer ende voorraedt van voedsel vinden. Ende dese reysen, soo in het komen als in het vertrecken en beginnen sy niet by daeg, maer zijn gewoon altoos by nachte de selfde aen te vangen.

Daer is een byſondere *Antipathie* ofte tegen-ſtrijdigheydt ende vyantſchap tuſſchen de Oyevaers ende Vleder-muyſen, want deſe loeren op de Eyeren der Oyevaers, ende makenſe ſelfs maer aenrakende, onvruchtbaer. Maer de Oyevaers om dit te voorkomen leggen een bladt van den boom *Platanus* genaemt in ſijn neſt, wetende datter ſulcken tegen-ſtrijdigheyt is tuſſchen de Vleder-muyſen ende de bladeren deſes Booms, dat de Vledermuys die maer rakende, loom ende krachteloos wort. Den Oyevaer van de Slangen, dieſe gewoonlijk eten, gequeſt zijnde, weet op de wonden dadelijck een kruyt te leggen, waer doorſe in korten tijdt geneſen wordt. In Egypten is een byſondere ſoorte van Oyevaers welcke in het lijf verſtopt

ſtopt zijnde, het Zee-water met ſijnen beck van achter in het lijf weet te ſchieten, waer door ſy geſuyvert ende geneſen worden: vele ſchrijven dat van dit Beeſt, de Egyptenaren het gebruyck der Clyſterien geleert hebben.

Het is een gemeen gevoelen dat de Oyevaers ſeer danckbaer zijn, ende dat de jonge de oude ſeer neerſtelijck beſorghen van ſpijſe alſe door den onderdom onbequaem worden, om ſelfs haer voedſel te ſoecken. Hier uyt iſt ontſtaen, dat het griecx woort ἀντιπελαργεῖν beduydt danckbaerheydt te bewijſen aen de gene die ons wel gedaen hebben, ende inſonderheydt aen onſe Ouders, welck woordt genomen is van πέλαργος 't welk een Oyevaer beteeckent: dit woort ἀντιπελαργεῖν

ghebruyckt oock den Apostel *Paulus* van de danckbaerheydt die men aen sijne Ouders schuldigh is. 1 *Thim.* 5. *vers.* 4. Men seydt oock dat de Oyevaers straffen ende verlaten de gene die sich met andere danse ghewoon zijn, vermengen.

Wat aengaet de Tortel-duyf, die is oock onder de Dieren welcke des Winters niet vernomen en worden, maer na andere Landen vervlieghen, ende met hare aenkomste een teecken geven dat den Somer aenstaende is, gelijk getoont wort *Jerem.* 8. 7. Ende in het Hoogh-liedt Cap. 2. 11. 12. *Want siet, de Winter is voorby; den plasregen is over, hy is over-gegaen. De bloemen worden gesien, de sangh-tijdt genaekt: ende de stemme der Tortel-duyve wordt gehoort in onse Lande.* Insgelijcks de Kranen,

nen, welcke op datſe van de windt niet lichtelijck ſouden in het vliegen verhindert werden, eenigh ſant of gruys in de kele nemen, ende kleene ſteentjes in de pooten, om te ſtijver in het vliegen ſich te houden: alſe ſien datſe buyten gevaer zijn ende de reys haeſt volbracht, ſoo werpenſe dat van haer. Sy vliegen alle te gelijck in groote menichte, ende ſooder eenige niet volgen konnen, die wachtenſe in ende helpenſe. Ten derden, ſy vlieghen ſeer hoogh; eerſt, om datſe te beter ende te verder ſouden van haer ſien, ende bemercken offer onweder opkomt, want dan dalenſe neder om te ruſten, of ſooſe over de Zee vliegen, keeren na het Landt toe. Ten tweeden, ſy vliegen ſeer hoogh, om dat daer de locht menichmael ſtilder

ende ſchoonder is dan beneden. Ten derden, om datſe in de hooghte ſoo ſeer niet te vreeſen hebben eenighe ſchadelijcke Voghelen welcke haer mochten in de reys verhinderen.

Voorts worter van ſommighe aengemerckt, dat in het vlieghen hare ganſche menichte ende troep in de gedaente van een dry-hoeck gheſtelt is. waer van de baſis ofte breete van den windt voor-gedreven wert, ende de ſcherpe hoeck voorwaerts gaende, maeckt datſe lichtelijck de locht in het vliegen konnen door-dringen.

Die in het vlieghen volgen leggen hare becken ende hoofden op de rugge der gene die voor-vliegen, om daer op te ruſten, ende daerom verwiſſelenſe oock de beurten, dat de gene die nu voor-vlieghen daer na achter-

vliegen

vlieghen, ſoo datſe alle malkanderen onder-ſteunen. De achterſte porren de traege aen tot neerſtigheydt ende houden de troepe in ordre door hare ſtemme, ende dat oock by beurten, op datſe niet te ſeer vermoeyt ſouden worden.

Alſe ruſten ende ſlapen ſtekenſe de hoofden onder de vleugelen om dat wel te bewaren, ende waken by beurten, ende die waeckt ſoo haeſt hy eenigh onraedt verneemt, wekſe alle op met ſijn ſtemme; ende houdt een ſteen inde poot, op dat indien hy mochte ſlaperigh worden, door den val des ſteens tot meerder wackerheydt ghebracht werde. Die ruſten, ſtaen maer op een van haer pooten, om niet al te vaſt te ſlapen. Sulx dat van de Krane de Menſchen veelſins

onder-

onderrichtinge ende insonderheyt tot wackerheydt, voorsichtigheydt ende eendracht konnen aenmerken; waer uyt blijkt dat den Propheet met goede reden de Joden oock door dese Dieren overtuygen wilt ende tot haren schuldigen plicht aenmanen. Gelijck dan oock in de Tortel-duyf een voorbeeldt is van reyne ende groote liefde tusschen Man en Vrouw, soo dat men in oude tijden, de Nieuwgetrouwde toe-wenschten den eendracht der Tortel-duyven. Want men seght dat tusschen het Manneken ende Wijfken een seer groote bysondere affectie gespeurt wort, soo datse noyt sich met een ander vervoegen, selfs niet als d'een of d'ander doot is. Ende hoewel de Krane niet seer ongelijk en is den Oyevaer; soo en moet het

het echter niet vremt denken dat volgens de Wet *Levit.* 11. den Oyevaer getelt wort onder de onreyne, maer de Krane onder de reyne Dieren. Want de Oyevaers eten Slangen ende ander vuyl gedrochte, maer de Kranen koren, zaedt ende de vruchten des veldts.

Eyndelijk voeght *Jeremias Cap.* 8.7. by de voor-gemelde Dieren om de Joden te onderrichten ende te overtuygen, de Swaluwen, want die keeren insgelijcks op haren tijdt weder, namentlijck in den aenvangh van de Lente: In den winter onthoudense haer of in de warmer landen, of sommige ook in de kloven der steen-rotsen ende andere holen ende verborgen plaetsen daerse als doodt liggen ende hare pluymen veranderen, ende

met de warmte der aenkomende Somer als weder levendigh worden; gelijk de Vliegen ende menige andere Dierkens mede gewoon zijn te doen, ende ſich als doodt, ſonder voedtſel ende beweginghe in den winter verbergen. Sy zijn ſeer vernuftigh in het maken van hare neſten, dieſe rondt maken, om dat die figuyre de ſterckſte is ende aldermeeſt vervatten kan. Alle vuyligheyt werpenſe uyt hare neſten ende behouden die ſuyver ende ſchoon. Alſe eenigh onghemack gevoelen aen haer oogen, weten daer te ghebruycken een Remedie, het kruydt dat daer van, ſijn naem van Swaluw-kruydt van velen ghegheven is. Sy ſoecken haren koſt in de locht al vlieghende, met eenen de locht van Vlieghkens ende andere

andere kleene Dierkens ſuyverende.

Het is voorwaer aenmerkens waerdigh, datter ſoo menige ſoorten ende ſoo onnaſpeurelijcken getal is van alderley Dieren, ende datſe door een wonderlijke beſchickinge Gods in de natuyr, alle haer noodigh voedſel vinden. Want de kleene Dierkens van welcke onſen Autheur eyghentlijck heeft gheſchreven, die vinden haer voedſel by ende rontom haer, alſe te voorſchijn komen, ende worden niet eer voort-gebracht voor dat haer ſpijſe bereyt is. Andere Dieren worden ghevoedt alſe eerſt beginnen te leven, door de groote ende neerſtige voorſorge van de gene uyt welcke ſy voort-geteelt zijn. Andere ghebreck van voedſel te gemoedt ſiende, weten ſich na andere Landen te begeven,

ven, daerſe weder van alle nootſakelijckheydt den overvloedt vinden. Andere gevoelende den Winter aenkomen welcke haer van alle voedſel ſoude berooven, begeven haer in ſoodanige plaetſen ende tot ſoodanigen ruſte ende ſtilte, datſe geen voedſel noodigh en hebben, tot datſe weder door de warmte ende veranderinghe des lochts uytgelockt zijnde, van alles wederom voorſien worden.

Sommige Dieren leven by venijnen ende verſcheyden dieren ende ſaken die de Menſchen ſchadelijck zijn. Sommige ſuyveren de wateren, ſommige de locht. Sommighe dienen tot voedſel van andere Dieren, op datſe niet te ſeer ſouden vermenigvuldigen. In ſomma, de albeſorgende Natuyr, dat is God inde Natuyr, ofte de ordre welcke

welcke hy in ſijne wercken geſtelt heeft, weet alles in ſijne ſoorte wonderlijck te onderhouden, ook tot de gheringhſte Gewaſſen ende Beeſten toe; waer uyt de Heere Chriſtus een bewijs-reden neemt om de ongeloovige, miſtrouwende, al te ſorghvuldige ende ydelijck ſich bekommerde Menſchen te onder-wijſen ende te overtuyghen. Matth. 6. van het 26. vers tot 32. *Aenſiet de Voghelen des Hemels, dat ſy niet en zaeyen noch en maeyen, noch en verſamelen in de Schueren, ende uwe Hemelſche Vader voedt nochtans de ſelfde: en gaet ghy de ſelve niet ſeer veel te boven?*

Dus leſen wy inſgelijks in het boek *Jobs*, dat Godt *Job* overtuyght van ſijne alles beſorgende wijsheyt ende voorſichtigheyt, om dat hy alle Dieren, oock in het byſonder de grage

Leeuwen, de hongerige Raven, ende alle andere Dieren, oock die by den roof leven ende voedtſel van andere Dieren, wonderlijck van haer noodigh voedtſel verſorght. Cap. 39. 1. 2. 3. *Sult ghy voor den ouden Leeuw roof jagen? ofte de graegheyt der jonge Leeuwen vervullen? als ſy neder-bucken in de holen, ende in den kuyl ſitten ter loeringhe, &c. Wie bereydt den Rave haren koſt, als haer Jongen tot Godt ſchreeuwen, als ſy dwalen om datter gheen eten en is?* Want men ſchrijft van de Raven, datſe eerſt te voorſchijn komende wit hair hebben, ende daerom van de Oude verlaten worden, tot datſe ſwart zijn; doch ondertuſſchen wonderbaerlijken geſpijſt worden met ſekere Wormkens welcke in het neſt uyt haren dreck groeyen. Waer op den Pſalmiſt ſiet

Pſal.

Pſal. 147. verſ 9. *Looft den Heere, die het Vee ſijn voeder geeft; den jongen Raven alſe roepen.*

Wat ende hoedanigh Behemoth *ende den* Leviathan *zijn, door welcke Godt* Job *overtuyght van ſijne onbegrijpelijcke Wijsheydt en Macht; en onderricht van ſijne onberiſpelycke Heerſchappye.* Job 40. ende 41?

DEwijle wy verſcheyden plaetſen hebben kortelijk aengetogen uyt de Heylige Schriften, in welke God de Menſchen leert ende overtuyght door de Dieren, ſoo konnen wy niet geheelijck voorby-gaen 't gene Godt dies aengaende wijtloopigh vertoont aen *Job Cap.* 40. *en* 41. beſchrijvende den *Behemoth* ende *Leviathan*, als twee Hooft-ſtucken niet alleen onder de

Dieren, maer in't gemeen onder de werken Godts, want ſoo ſeght Godt ſelve van den *Behemoth* tot *Job.* Cap. 40. 14. *Hy is een Hooft-ſtuck der wegen Godts.* Dat is, het voornaemſte ſtuck, ofte immers een van de voornaemſte ſtucken der werken Godts, ten aenſien van ſijne groote ende ſterckte. Wy hebben van deſe beyde Dieren *Behemoth* ende *Leviathan* gehandelt in onſe *Phyſiologia Sacra*, ende derhalven ſullen wy voorby-gaen 't gene aldaer van ons tot uytlegh by-gebracht is: alleenelijck ſullen wy hier kortelijck by-voegen het oordeel des geleerden *D. Samuel Bochartus* genomen uyt ſijn *Hiero-zoico* in het tweede deel *Cap.* 15. Alwaer hy bewijſt dat den Behemoth niet en is den Olyphant (gelijk vele gemeent hebben) maer den *Hippopo-*

tamus

tamus ofte Water-paerdt, 't welk ten deele in den Nijl ende ten deele op het Landt leeft, ende soo in groote als sterckte voor weynigh Dieren wijckt, ende den Olyphant seer na bykomt. Desen Behemoth beschrijft Godt aldus,

Job 40. 10. *Siet nu, Behemoth, welcken ick gemaeckt hebbe nevens u*, dat is ontrent u, namentlijk in Arabien, inde Riviere Nilus. *Hy Eet hoy gelyck een Rundt.* 't Welck van den *Hippopotamus* waerachtigh is, ende daerom te wonderlijker, om dat hy in het water sich onthoudende, nochtans op het landt komt om kruyden ende hoy te eten. Oock en wordt hy niet sonder reden by een Rundt ofte Osse vergeleken, want hy den Os seer gelijck is in de gedaente des hoofts ende der pooten,

ende wordt daerom oock van ſommige genaemt den Zee-os.

Verſ. 11. *Siet doch, ſyne kracht is in ſyne lendenen, ende ſyne macht in den navel ſynes buycks.* Dit is beyde waerachtigh in het Water-paerdt, want den buyk is onder ſoo dick ende hart, datſe door geen lance of pijl doorſteken kan worden, ghelijck den ghemelden *D. Bochartus* bewijſt; waer uyt dan klaerlijk blijkt, dat hier niet en wort geſproken van den Elephant, want die is weeck ende ſacht aen ſijnen buyck ende navel, ende daerom als den Rhinoceros tegen hem vecht, ſoo tracht hy dadelijck hem den buyk op te halen, om dat hy weet dat den Elephant daer ſacht ende teer is; gelijck-men oock leeſt van *Eleazarus* dat hy een Elephant van onder door den

buyck met ſijn ſweert geſteken heeft. 1 *Machab.* 6.

Verſ. 12. *Synen ſteert is als een Ceder:* ſoo wel de Elephanten als het Water-paerdt hebben korte ſteerten. Doch den ſteert van den *Hippopotamus* ofte Behemoth en wort niet vergheleken by den Ceder-boom, om ſijne lengte, maer ten aenſien van de rondigheydt, dickte, gladdigheyt, ende ſtijfte ofte ſterckte. Want hoewel de ſteert ten aenſien van het lijf kort ende ſeer ſtijf en ſterck is, nochtans kan hyſe draeyen ende krommen na ſijnen luſt ofte wel-gevallen, 't welck een bewijs is van een groote ſterckte.

Verſ. 14. *Hy is een Hooft-ſtuck der we-gen Godts.* Want in dit Water-paerdt zijn verſcheyden wonderlijcke ſaken aen te mercken. Als eerſt, de onge-

woonegrootheyt ſijns lijfs. Ten twee-
den, een ſeer groote ende wonder-
lijke ſterckte. Ten derden, ſijn huyt
is ſoo ſtijf ende hart, datter niet door
te komen is. Ten vierden, hy ſpert
een ſeer groote vreeſelijcken muyl op
en is ſeer gulſig in het eten. Ten vijf-
den, ſijn tanden zijn extraordinaer
wit ende hart, ſulks dat eenige getuy-
ghen datſe harder zijn dan het yvoor
der Elephanten Ten ſeſden, hy leeft
ſoo wel op het landt als in het water.
Ten ſevenden, ſijn vernuft is onghe-
lijck grooter als der andere Dieren.
Waer van onder anderen een preuve
is, dat als hy op het landt aen de
kruyden, koorn ende gheſaeyde, de
Landt-lieden door ſijn overdadigh
eten, groote ſchade ghedaen heeft,
ende vreeſt dat hy op ſijn voetſtappen
van

van haer mochte vervolght ende gedoot worden, ſoo verkeert ende vermenighvuldigt hy de ſelfde ſoo, datſe niet en konnen onderſcheyden waer hy henen gketrocken is. Ten tweeden, als hy voelt dat hy door al te veel voedſel is overladen, ſoo weet hy ſeer behendigh met eenigh gebroken riedt, eenighe openinge in ſijn lijf te maken tot dat hy bloedt, ende ſtrijkt dan de gaten toe met vette dicken ſlijk tot dat hy geneſen is: ſoo dat hem ſommighe noemen den vinder ofte meeſter van het Ader-laten.

Verſ. 14. *Die hem ghemaeckt heeft, heeft hem ſyn ſweert aengehecht.* Dit kan bequamelijk verſtaen worden, vande Tanden der Water-paerden, die zijn langh ende ſeer ſcherp, ſoo datſe daer mede als met een ſcherp mes ofte zeyſe

in eenen korten tijt, geheele Velden met koorn konnen af-maeyen ende vernielen, door dienſe ſeer overdadigh ende gulſigh van eten zijn: ſoo dat indien deſe Dieren ſeer vermenighvuldighden, daer en ſoude ontrent den Nijl geen koorn konnen ghewonnen worden. Het woort dat in den Grondt-text ſtaet, beteykent eyghentlijck een krom ſweert, een kromme zeyſe ofte zabel; want de Tanden van den *Hippopotamus* zijn wat kromachtigh ende ſoo ſcherp ende lanck, datſe daer mede even als met een krom ſweert ofte zeyſe, het koorn, ende hoy van het velt haeſtelijck ende in overvloedt konnen afmaeyen ende verſlinden: 't welk ſoo bequamelijck op den Olyphant niet en kan gepaſt worden. Gelijk ook in hem

hem geen plaets en heeft 't gene volgt Vers 16. *Hy leyt neder in een ſchuyl-plaets des riets ende des ſlycks.* Maer wel in het Water-paert, want hy is gewoon ſich in het riet ende op den modderigen grondt der Reviere te onthouden, ende daer op te gaen, alſoo hy niet en ſwemt, maer langhs den grondt der wateren ſich te lande begeeft.

Vers 18. *Siet hy doet de Reviere gewelt aen, ende en verhaeſt ſich niet; hy vertrouwt dat hy de Jordane in ſijnen mondt ſoude konnen intrecken.* Die dit vanden Elephant uyt-leggen, moeten bekennen, dat het een ſeer overtollige Poëtiſche maniere van ſpreken is. Doch den voorgemelden *D. Bochartus* toont dat den Text anders moet uyt-geleght worden, ſulks dat den ſin is, dat hy vrymoedigh in de Reviere in-gaet ende

niet

niet en vreeſt hoewel de wateren over ſijnen mont henen drijven; om dat hy ſoo wel onder water als op het landt kan leven, ende ſich op den gront der wateren gewoon is te onderhouden: 't welck van den Elephant niet waer en is, want die en kan ſich in het water niet behouden ten zy dat ſijne ſnuyte boven water zy, om den adem te halen, anderſins ſoude hy haeſtelijk verdrincken ende ſticken.

Vers 19. *Soude men hem voor ſijne oogen konnen vangen?* dat is, met gewelt; de meeninge is, gelijk ook de bevindinge beveſtigt, datmen hem om ſijne ſterkte ende hardigheyt des huyts niet wel en kan met gewelt vangen, maer met bedroch, en door der Menſchen ſubtijle ende menighvuldige liſten, waer door alles kan bedwongen en verwonnen

nen worden, gelijk verder by den gemelden *Autheur* kan nagesien worden.

Wat aengaet den Leviathan, 't gene daer van *Job* 40. *en* 41. getuygt wort bewijst *D. Bochartus* alles te passen en waerachtigh te zijn in den Crocodil, (welk sich mede inden Nijl onthout) maer niet in den Walvisch. Want den Walvisch heeft een sachte gladde huyt, welcke seer licht doorsteken wort, maer den Crocodil heeft dicke harde schubben, gelijk vanden Leviathan *Job* 40. *en* 41. aengewesen wort. Job 41. 6. *Seer uytnemende zijn syne sterke schilden, elck een gesloten als met een nauw druckend Zegel. Den een is soo na aen den anderen, dat den wint daer niet en kan tussen komen. Sy kleven aen malkanderen, sy vatten sich t' samen, dat se sich niet en scheyden.*

Tegenwerp. Maer sal ymandt seggen,

gen, den Leviathan wort *Job* 40. *en* 41. beſchreven als een Dier dat niet ghevanghen noch getemt kan worden, 't welck niet waer en is van den Crocodil. Ik antwoorde dat ſulcks oock niet en kan gheſeght worden van den Walviſch. Ten tweeden, den Crocodil en kan niet ghevangen worden dan ſeer beſwaerlijck ende met liſt; want hy gaet in wreetheydt, ontemmelijcke wiltheydt ende kracht, by na alle Dieren te boven.

Job 14. 9. *Syne Ooghen-leden zijn als de Oogen-leden des Dageraedts*. De Crocodillen hebben een ſeer ſnel geſichte; maer dit en paſt op den Walviſch niet, want die heeft kleene oogen ende een ſeer ſlap geſichte, ſoo dat hy ſijn leytsmanneken verloren hebbende (waer van wy in onſe *Phyſiologia* hebben ge-

wagh

wagh gemaekt) als half blint tegen de klippen en ondiepe gronden aenſtoot.

Verſ. 10. 11. 12. *Wort geſeght, datter als Vyer uyt ſijnen Mondt komt, &c.* 't Welck wel paſt op den Crocodil, want als hy een tijdt langh onder water is geweeſt, is hy genootſaekt inde locht ende op het landt te komen, om adem te ſcheppen, ende hoe dat hy langer ſich op den gront der Reviere onder water onthouden heeft, hoe dat hy oock met grooter force ende hitte ſijnen adem uytblaeſt, ſoo datſe ſoo heet is als vyer, ende door het ſterck inhalen van veel ende koude locht moet verkoelt worden. *Vers* 13. ſtaet, in ſijnen Hals verheugt de ſterkte, &c. 't Welck wel in den Crocodil, maer niet van den Walviſch waerachtigh is, want die en heeft geenen Hals.

Den

Den Crocodil is ſeer liſtigh om de Menſchen te vanghen ende te vernielen; tot dien eynde verberght hy ſich ontrent den Oever van den Nijl onder het riedt, wyer ende andere dingen, om haeſtelijk die te beſpringen welke water komen uyt de Reviere halen. Tot dien eynde weet hy oock op de weghen, die hy weet dat de Waterdragers af-komen, met water (dat hy uyt ſijn Muyl ſpout) gladt te maken, op dat de Menſchen vallen mochten, ende dan beſpringt hyſe met der haeſt op het lijf. Ook paſt hy ſomtijdts op de gene die met Schuyten den Nijl opvaren, welcke als hy ſiet dat met de boomen haer kleen Vaertuygh voordouwen, ende nu met het lichaem ten deele buyten de Schuyten hangen, ſoo ſmijt hy den haeck ofte boom uyt

de handt, datſe in het water vallen, ende dan doodt hyſe met der haeſt.

Hoewel (ſoo de Autheuren ſchrijven) den Crocodil ſeer groot is, ende tot ontrent ofte over de twintigh cubijten langh wort, nochtans komt hy van een ſeer kleyn beginſel, namentlijk uyt een Ey, het welk niet grooter en is dan een Ganſen-ey. Ende daerom is hy by den Egyptenaren geweeſt een zinne-beeldt van die Menſchen welcke van kleene beginſelen tot groote waerdigheyt op-komen.

Die breeder beſchrijvinge van den wonderlijken aert ende eygenſchappen deſes Diers begeert, die leſe de *Admiranda Nili* van *D. Wendelinus* ende *D. G. J. Voſſium de origine & progreſſu idololatriæ Lib.* 3. Alwaer hy onder andere dingen verhaelt, dat de Egypte-

 naren

naren soo superstitieus zijn geweest, datse niet alleen den Crocodil als een God geëert hebben, maer ook die van haer verslonden wierden voor saligh achteden. Men segt vanden Crocodil dat hy seer vreesachtigh is ende vliet voor de gene die hem vervolgen, maer seer wreet in tegendeel in het vervolgel van de gene die voor hem vlieden: om welcke reden *D. Beza* hem vergelijkt by den Duyvel, met dese volgende woorden, 't selfde uytdruckende 't gene wy hier van hem verhalen.

Niliacus qualis Serpens fugientibus instat,
Instantes fugiens quamlibet ante ferox.
Sic vetus ille Draco, sævus mortalibus hostis,
Te reprimente fugit, te fugiente premit.

De Egyptenaren hebben Godt by den Crocodil als een voorbeeldt vergeleken, om dat dit Dier alleen geen tonge en heeft, (hoewel *D. Bochartus*

ghevoelt

ghevoelt in teghendeel dat het niet ganſch ſonder tonghe is) want in de Zinne-beelden van *Pythagoras* ſtaet, datmen om God na te volgen, inſonderheyt ſijn tonge moet bedwingen: ende dat hy God aldernaeſt komt, die (als het de reden vereyſcht,) ſwijgen kan. Om dat God in een geſtadig ſtilſwijgen al het doen der Menſchen onderſoekt, ende na voorval van ſaken, tijdt ende plaetſe beſtiert: waerom oock eenige geoordeelt hebben datmen Godt met Heyligh ſtil-ſwijghen vereeren moet.

Sommige ſchrijven dat den Crocodil met ſijne tranen de *Suturen* ofte naden van de Beckeneelen der Menſchen nat maekt, ende dat daer door die naden open gaen ende het boom broos wert, ſoo dat hy dan de Herſe-

nen uyt het hooft door de openinge uythaelt ende op-eet. Ende hier van daer is het spreek-woordt gekomen, waer doormen ymandt Crocodils tranen toe-schrijft, die niet uyt mededoogentheyt en komen, maer uyt geveynstheydt; om onder schijn van liefde ende mede-lijden te meerder quaet aen te brengen.

Daer wort ook geschreven, dat in den Crocodil het getal van sestig wonderlijck de overhandt heeft; ofte met malkanderen accordeert. Want dat hy sestigh jaren leeft: dat hy alle jaren sestigh dagen vast, alsoo hy geen openinge en heeft om sijne onreynigheden uyt te werpen: ten derden, dat hy sestig dagen wacht eer hy sijn Eyeren te voorschijn brengt; dat hy sestig Eyeren leght, ende datse na de sestig

dagen

dagen uyt-gebroeyt worden: dat hy in ſijn rugh-been ſeſtigh leden heeft, item ſeſtigh tanden, ende ſeſtigh zenuwen, &c.

Of de Inſecta *ofte bloedt-looſe Dierkens, innerlijcke zinnen ende verſtandt hebben?*

AEngeſien wy nu dus verre gehandelt hebben van den oorſpronk, veranderingen, aerdt, eygenſchappen ende byſonder vernuft der kleene Dierkens *Inſecta* genaemt, ſoo volght van ſelfs daer uyt deſe vrage, of deſe Dierkens dan niet alleen met de uyterlijcke zinnen der andere ende ghemeene Dieren begaeft zijn, maer ook met de innerlijke ende met verſtandt. Om welke vrage wel te verantwoorden, ſoo moet men eerſt, wel bemer-

ken wat dat de uytterlijke ende innerlijcke zinnen der Dieren zijn, hoese geschieden, ende waer in dat het verstant ofte vernuft der selve bestaet.

Wat aengaet de zinnen, die en zijn niet anders dan een vertooninge ofte verschijninge van een hoedanigheyt, ofte een ander toeval van een lichaem, 't welck buyten ons is, dat gemeenelijk een *voorwerp* genaemt wort: welk voorwerp op de oogen, ooren, ofte andere deelen van het menschelijck lichaem werkende, soo baert het van wegen de verscheyden werckingen ofte bewegingen, ook een verscheydentheyt van vertooningen ofte verschijningen in onse herssenen.

De oorsaeck van de zinnen is het uytterlijck lichaem, ofte voorwerp, het welk yder instrument, dat aen een yege-

yegelijck van de zinnen eygen is, beweeght ende drukt: welke druckinge, door hulpe vande zenuwen, pesen en andere vellekens van het lichaem, de welcke inwendelijk aen de hersenen ende herte vast zijn, aldaer een *Resistentie*, ofte tegen-druckinge, ofte een drift van het herte veroorsaekt.

Wanneer yemandt redeneert ofte reden-gebruyck oeffent, soo doet hy niet anders, als dat hy een geheele somme begrijpt, de welcke uyt een *Additie* ende t'samen-voeginge van eenige deelen ontstaet ofte hy begrijpt het overschot, het welke uyt de *Substractie* van d'een somme van d'ander ontstaet. Het welk, wanneer het door woorden geschiet, niet anders en is, als een t'samen-bevattingh van de gevolgen der namen van alle de deelen,

tot de namen van het geheel : ofte van de namen van het geheel ende een deel, tot de namen van het ander deel. De Leer-meesters vande reden-konst leeren het selfde in de ghevolgen van woorden, by malkanderen twee namen voegende, om een Affirmatie te maken; ende twee Affirmatien om een *Syllogismus* te maken, ja voegen veel *Syllogismos* te samen, om een Demonstratie te maken; ende van de somme, ofte het besluyt van de *Syllogismus*, Substraheren sy een propositie, om de andere te vinden. Ende dit is 't gene van de Oude niet qualijck gesegt en is, namentlijck, dat de redenkavelinge geschiet door vergelijkinge van het een met het ander; item *Componendo & Dividendo*, dat is, door t'samen-voeginge ende verdeelinge. Soo doen

doen de Politijcke Rechters en Schrijvers. De verbonden ende verdragen voegenſe te ſamen, om de ſchuldige plichten van de Menſchen uyt te vinden. Ende de Rechts-geleerde voeghen de Wetten ende de Daden by malkanderen, om op ſoodanighen wijſe uyt te vinden, wat datter vande private perſoonen wel ofte qualijck gedaen is. In 't kort geſeyt, over al, waer dat voor *Additie* ende *Subſtractie* kan plaets gevonden worden, daer kan ook de reden plaets grijpen; ende alwaer dat deſe geen plaets kunnen hebben, daer heeft de reden ook niet te doen. Soo dat de reden is een oprekeninge (dat is een *Additie* ende *Subſtractie*) van de gevolgen van generale namen, die op malkanderen ſluyten en voegen, om onſe gedachten daer door

aen te teekenen ende te beteekenen.

Het gevoelen dan der zinnen geschiet door een beweginge welke ons van buyten aenkomende, in ons lichaem een beweginge veroorsaeckt; welke beweginge (al is het voorwerp weg, ende niet meer op onse leden en werkt) niet dadelijk en vergaet, maer noch lange verblijft, even gelijck de beweginge des waters noch een tijdt lang duyrt, al houden de winden op. Ende door dese overblyvende beweginge geschiet de geheugenisse, (volgens sommiger gevoelen; hoewel wy in ons *Natuyr-toneel* dat anders hebben verklaert, als aldaer kan nagesien worden) als door de selfde, ons de inbeeldinge der saken waer doorse begonnen is, wederom vertoont wort. Ende gelijk de bewegingen ende vertoo-

tooningen welke daaer door aen ons begrijp geschiet, in seker order ende gevolg aen malkanderen hangen; soo wordense oock in soodanigen Cohærentie ofte ordre ende t' samen-voeginge door de geheugenisse vertoont. Doch na dat wy een sake door d'een ofte d'ander zin hebben gevoelt, ende daer na, ons begeven tot het gevoelen ende inbeelden van wat anders, soo en vertoonen aen ons begrijp geen van alle die andere saken die wy te voren op andere tijden hebben ghevoelt, hoewel hare bewegingen noch in ons overigh zijn: om dat de selfde allenxkens (door den tijdt vermindert ende krachteloos worden: ende om dat het gene wy nu jegenwoordelijck voelen op onse leden te werken, veel sterker in sijne werkinge is, sulcks dat alle de an-

andere bewegingen daer door als verduystert ende niet beseft en worden. Even gelijk het licht der Sterren door den grooten glans der Sonne, niet bespeurt en wort; ende de stemme van een Mensch door grooter ende stercker andere geluyden niet gehoort en wort. Doch aengesien in ons begrijp niets en kan komen, dan het gene ten deele ofte geheel, door de zinnen vertoont is: soo en konnen wy niet begrijpen dat oneyndigh in groote is, ofte dat geen plaets altoos en beset, om dat sulcks in onse zinnen noyt en is gekomen, noch vallen en kan. Maer wy en verstaen de gemelde dingen maer by wijse van een loochenninghe. Soo dat wy onlichamelijcke wesens noemen, de gene welke geen lichamelijcke eyghenschappen hebben:

ben: ende oneyndigh het gene, daer wy geen eynde van en konnen ons ſelven inbeelden.

Om nu te komen tot de voor-gheſtelde Vrage of oock de Beeſten ende ſelfs ook die kleene, van welke in deſe *Metamorphoſis Naturalis*, ofte Natuyrelijcke Veranderinghe gehandelt is, niet alleen met de uytterlijke zinnen, maer oock met de innerlijcke zinnen begaeft zijn, als daer is de geheugenis, inbeeldinge ende gemeenen zin, waer door alle de voor-werpſelen der uytterlijcke zinnen van malkanderen onderſcheyden, nader begrepen ende onthouden worden: ende by gevolg of haer oock eenigh vernuft ende verſtant mach toe-geſchreven worden? Wy antwoorden, dat ja de uytterlijcke ende innerlijcke zinnen in haer wor-

worden gevonden, ende by gevolgh oock eenige gedaente van een gevoeligh verſtant, hoewel niet ſoodanigen volmaeckten verſtandt, ende reden-gebruyck als wel in de Menſchen beſpeurt werdt. Gelijk wy wijtloopigh ſoo in onſe *Phyſiologia Sacra*, als mede in ons *Natuyr-toneel* getoont hebben, hoedanighen grooten onderſcheydt ende treffelijckheyt dat tuſſchen het redelijk verſtant der Menſchen, ende het gevoeligh vernuft der Beeſten bevonden wort. Dat echter ook aen de Beeſten, ende byſonderlijk de kleenſte, een ſeker ſoorte, trap ende gedaente van verſtandt mach toege-eygent worden, blijckt niet alleen uyt des ſelfs wonderlijcke eyghenſchappen, wercken, beleyt ende manieren van doen, welcke in haer dagelijcks

beſpeurt

beſpeurt worden, ende waer van wy verſcheyden exempelen ende bewijſen voor deſen hebben aengemerckt: maer oock, door dien in de H. Schriften aen de gemelde Dierkens, kenniſſe, opmerckinge, verſtandt ende wijſheyt wert toe-geſchreven, ja ſoo grooten wijſheydt ende beleyt, dat daer door de Menſchen ſelfs gheleert ende overtuygt worden. Want onſen Salighmaker recommandeert ons de voorſichtigheyt der Slange *Matth.* 10. Ende *Salomon* ſeght uytdruckelijk van de kleenſte Dieren, als daer zijn de Mieren, Sprink-hanen, Spinne-koppen ende Konijnen, datſe niet alleen wijs zijn, maer met wijſheydt wel voorſien, (ofte deſe gelijck andere overſettingen hebben) ſeer wijs zijn. *Proverb.* 30. 24. 25. 26. 27. Ende vermaent

maent de Menſchen datſe de weghen der Mieren (dat is den handel ende manieren van doen der Mieren) willen aenmercken, op datſe wijs mogen worden. Proverb. 6. 6. Eſa 1. 3. *Een Oſſe kendt ſijnen Beſitter, ende een Ezel de kribbe ſijnes Heeren: maer, &c.* Jerem. 8. 7. *Selfs een Oyevaer aen den Hemel, weet ſijne gheſette tijden, ende een Tortel-duyf, ende Kraen ende Swaluwe, nemen den tijdt harer aenkomſte waer: maer mijn Volck* ende ſoo voorts, gelijck wy te voren breeder hebben aengeweſen.

EYNDE.